

Rikosnimikkeenä surma

Surman tunnusmerkistön täyttymiseen vaikuttavia tekijöitä oikeuskäytännössä

Kristian Kumpulainen

3/2023

TIIVISTELMÄ

Kristian Kumpulainen: Rikosnimikkeenä surma. Surman tunnusmerkistön täyttymiseen vaikuttavia tekijöitä oikeuskäytännössä.

Opinnäytetyön muoto: Oikeustieteellinen

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaaja: Pekka Björk

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Vuosina 2010–2018 ilmi tulleiden henkirikosten tuomituista tekijöistä vain 1 % sai rangaistuksen surmasta. Surma on siis rikosnimikkeenä äärimmäisen harvinainen, mikä tekee siitä mielenkiintoisen aiheen tutkia. Opinnäytetyön tarkoituksena onkin havainnoida sellaisia seikkoja, joilla on ollut vaikutusta surman tunnusmerkistön täyttymiseen oikeuskäytännössä. Tutkimus on varsinaisesti rajattu koskemaan surman tunnusmerkistöä, mutta sitä tutkiessa on väistämätöntä tuoda esille myös tapon tunnusmerkistö.

Opinnäyte on toteutettu oikeustieteellisenä tutkimuksena lainopillisen tutkimusmenetelmän keinoin. Tutkimuksessa arvioidaan korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä sekä hovioikeuden ratkaisuja, joissa käsitellään surman tunnusmerkistön täyttymistä. Tukea tutkimukselle saadaan oikeuskirjallisuudesta, lain esitöistä sekä voimassa olevasta lainsäädännöstä.

Surman tunnusmerkistön täyttymisen arvioinnissa keskeistä ovat rikoksen poikkeukselliset tekoolosuhteet. Henkirikos on täytynyt tehdä lieventävien asianhaarojen vallitessa, jotta sitä voidaan arvioida surmana. Tutkimuksen mukaan poikkeuksellisina olosuhteina voidaan pitää muun muassa teon tekemistä hätävarjelua tai pakkotilaa muistuttavissa olosuhteissa taikka suuren järkytyksen vallassa. Näiden lisäksi myös rikosentekijän vaikuttimia voidaan arvioida lieventävinä asianhaaroina. On kuitenkin hyvä huomata, että tutkimuksen tulos ei ole tyhjentävä, ja käytännössä mitä vain riittävän poikkeuksellista voidaan pitää sellaisena olosuhteena, että se on peruste tuomita tekoa lievemmin surman tunnusmerkistön kautta.

Sivumäärä: 41 sivua

Tarkastuskuukausi ja vuosi: Maaliskuu 2023

Avainsanat: Surma, korkein oikeus, hovioikeus, tappo, hätävarjelu, hätävarjelun liioittelu, pakkotila

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Johdatus aiheeseen	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite.....	2
1.3 Tutkimusmenetelmä	2
1.4 Oikeuslähdeoppi.....	3
1.5 Aikaisempi tutkimus aiheesta	4
1.6 Työn rakenne	5
2 RIKOSPROSESSI	5
2.1 Äänestäminen.	6
2.2 Muutoksenhaku	6
3 RIKOSOIKEUDESTA.....	7
3.1 Tappo.....	8
3.2 Surma.....	9
3.2.1 Taustaa.....	9
3.2.2 Poikkeukselliset olosuhteet	10
3.2.3 Rikoksentekijän vaikuttimet.....	11
3.2.4 Kokonaisarvostelu.....	11
3.3 Yritys	12
3.4 Osallisuus.....	12
3.4.1 Yllytys	13
3.4.2 Avunanto.....	13
3.4.3 Aksessorisuusvaatimus.....	14
3.5 Tahallisuus	14
3.5.1 Seuraustahallisuus.....	15
3.5.2 Olosuhdetahallisuus.....	16
3.6 Hätävarjelu ja sen lioittelu	16
3.7 Pakkotila.....	17
3.8 Rangaistusasteikon lieventäminen	18
4 OIKEUSKÄYTÄNTÖ	18
4.1 KKO 2021:90.....	18
4.1.1 Käräjäoikeuden tuomio	19
4.1.2 Korkeimman oikeuden ratkaisu	20
4.1.3 Johtopäätöksiä.....	20
4.2 KKO 2020:88.....	21
4.2.1 Syyttäjän rangaistusvaatimus.....	22

4.2.2 Korkeimman oikeuden ratkaisu	22
4.2.3 Esittelijän mietintö	24
4.2.4 Johtopäätöksiä.....	24
4.3 KKO 1997:153	25
4.3.1 Käräjäoikeuden tuomio	26
4.3.2 Korkeimman oikeuden ratkaisu	27
4.3.3 Johtopäätöksiä.....	27
4.4 Itä-Suomen HO 06.05.2004 575	28
4.4.1 Syyttäjän rangaistusvaatimus.....	28
4.4.2 Hovioikeuden tuomio.....	29
4.4.3 Johtopäätöksiä.....	29
4.5 Vaasan HO 30.11.2006 1670	30
4.5.1 Syyttäjän rangaistusvaatimus.....	31
4.5.2 Käräjäoikeuden ratkaisu.....	31
4.5.3 Hovioikeuden ratkaisu.....	32
4.5.4 Eri mieltä olevan jäsenen lausunto.....	32
4.5.5 Johtopäätöksiä.....	33
5 TULOKSET	34
5.1 Poikkeukselliset olosuhteet.....	34
5.2 Rikoksenteijän vaikuttimet	35
5.3 Muut rikokseen liittyvät seikat	36
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	36
7 POHDINTA.....	37
LÄHTEET	40

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Yksi poliisin tärkeitä, laissa määriteltyjä tehtäviä on rikosten paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen (Poliisilaki, 1 luvun 1 §). Opinnäytetyössäni aion tutkia poliisin suorittaman esitutkinnan vaatimuksia siitä näkökulmasta, millä seikoilla on lopulta ollut merkitystä myöhemmin tuomioistuimessa. Aiheekseni olen valinnut henkirikokset, ja aionkin tutkia seikkoja, jotka ovat vaikuttaneet surman tunnusmerkistön täyttymiseen oikeuskäytännössä.

Surma on oikeuskäytännössä erittäin harvoin käytetty rikosnimike, mikä teki siitä kiinnostavan aiheen tutkia opinnäytteen muodossa. Vuosina 2007–2016 on poliisin tietoon tullut vuosittain 23–58 murhaa ja 46–85 tappoa, mutta vain 0–1 surmaa. Murhan, tapon ja surman yrityksiä tuli poliisin tietoon samassa ajassa vuosittain 264–381. Koska kyseessä ovat poliisin tietoon tulleet rikokset, tuomittuja on edellä kerrottua vähemmän. (Frände ym. 2018, 204–205).

Surman tunnusmerkistö on lisäksi kirjattu lakiin avoimesti, ja sen tulkinta perustuu kokonaisvaltaiseen arvosteluun ja on tarkoitettu poikkeussäännökseksi. Koska lakipykälistä ei ole luettavissa, millaisiin tapauksiin pykälää voitaisiin soveltaa, asian selvittämiseksi on tutkittava toisaalta lain esitöitä ja toisaalta korkeimman oikeuden sekä hovioikeuden ratkaisuiden perusteella muodostunutta oikeuskäytäntöä. Aiheen valintaan vaikutti myös se seikka, että olin jo koulutuksen alussa kiinnostunut oikeudellisista aineista, jolloin oikeustieteellisen opinnäytteen tekeminen tuntui kaikkein luontevimmalta.

Vuoden 2018 lokakuussa tapahtui Oulussa järkyttävä henkirikos, joka sai paljon julkisuutta osittain siksi, että rikoksen uhria etsittiin usean kuukauden ajan maastosta. Uhri löytyi lopulta toukokuussa 2019. Kyseessä on Oulun soramonttumurhaksi lehdistössä nimetty tapaus, jossa kaksi miestä kuljettivat veljekset soramontulle ja pakottivat toisen heistä ampumaan veljensä. (Oulun soramonttumurhasta lopullinen tuomio: murhatuomiot kahdelle – tuomitut painostivat miestä ampumaan veljensä ja kätkivät ruumiin, Yle uutiset 17.12.2021). Korkein oikeus antoi asiassa ratkaisunsa vuoden 2021 joulukuussa, joten tapaus on edelleen melko tuore. Oikeudellisesti mielenkiintoinen tapaus omalta osaltaan vaikutti tämän opinnäytteen aiheeseen. Tapaus käsitellään tarkemmin myöhemässä vaiheessa tutkimusta.

Pääaineistona työssäni ovat korkeimmat oikeuden ennakkopäätökset sekä hovioikeuden ratkaisut. Muita lähteitä ovat voimassa oleva lainsäädäntö, lakien esityöt sekä oikeuskirjallisuus. Työn alussa on kirjallisuuskatsaus, jossa käyn läpi työssä keskeisiä rikosnimikkeitä ja käsitteitä. Korkeimman

oikeuden ennakkopäätökset, hovioikeuden ratkaisut, voimassa olevat lait sekä lakien esityöt löytyvät nykyään internetistä ja ovat kaikkien saatavilla. Oikeuskirjallisuutta hankin internetistä ja kirjoista. Korkeimman oikeuden ja hovioikeuden ratkaisuista tutkin niitä, joissa on joko päädytty surmaan tai ainakin pohdittu surmaa yhtenä mahdollisena lopputuloksena. Koska tällaisia ratkaisuja on suhteellisen vähän, ei työn aiheen rajaus tuottanut suurempia ongelmia.

1.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite

Pääkysymys:

1. Mitkä seikat vaikuttavat siihen, että henkirikoksessa katsotaan täyttyneen surman tunnusmerkistö?

Apukysymykset:

1. Minkälaisia voivat olla rikoksen poikkeukselliset olosuhteet?
2. Minkälaisia rikosentekijän vaikuttimia voidaan ottaa huomioon lieventävinä asianhaaroina?
3. Mitä muita rikokseen liittyviä seikkoja voidaan pitää lieventävinä asianhaaroina?

Tutkimuksen tavoite. Tutkimuksen tavoitteena on nostaa esille surman tunnusmerkistöön vaikuttavia tekijöitä oikeuskäytännössä. Tämä auttaa ymmärtämään vallitsevaa oikeuskäytäntöä. Oikeuskäytännön ymmärtäminen lisää myös ymmärrystä siitä, minkälaisiin seikkoihin on hyvä kiinnittää huomiota jo esitutinnan alusta lähtien. Näin poliisin toimintaa voidaan kohdentaa ja ohjata kohti merkityksellisiä asioita. Poliisin on hyvä tiedostaa esitutkintaa tehdessään sellaiset seikat, jotka antavat syytä tutkia mahdollisten lieventävien asianhaarojen olemassaoloa. Toisaalta on hyvä osata tunnistaa sellaiset seikat, joihin tekijä voisi mahdollisesti vedota vaatien rangaistuksensa lieventämisestä, jotta niitä voidaan tarvittaessa poissulkea. Edellä mainittujen lisäksi annettuja ratkaisuja tarkastelemalla voidaan tutkia sitä, onko muun muassa hallituksen esityksissä esiin tullut lainsäätäjän tarkoitus toteutunut oikeuskäytännössä.

1.3 Tutkimusmenetelmä

Työni on muodoltaan oikeustieteellinen opinnäytetyö. Oikeustiede on yksinkertaisesti oikeutta tutkivaa tiedettä. Oikeustieteen tutkimushaarat voidaan jakaa kolmeen pääkohtaan, joita ovat lainoppi eli oikeusdogmatiikka, oikeusteoria ja oikeuden yleistieteet. (Hirvonen 2011, s. 21). Muita oikeustieteen erilaisia tutkimuksia ovat esimerkiksi oikeussosiologia, oikeushistoria sekä oikeusvertailu eli vertaileva oikeustiede (Aarnio 2011, s.1). Lainoppi tutkii sitä, mikä on voimassa oleva oikeus ja mikä merkitys on laeilla ja muilla oikeuslähteillä. Muita oikeuslähteitä ovat esimerkiksi lakien esityöt sekä korkeimman oikeuden päätökset. (Hirvonen 2011, s. 23). Lainopin tehtävä onkin voimassa

olevien säädöksen tulkinta ja niiden systematisointi (Aarnio 2011, s.1). Oikeusdogmatiikka, eli käytännöllinen lainoppi, antaa käytännön lainsoveltajien käyttöön tulkintasuosituksia siitä, kuinka jotakin epäselvää lain säännöstä tulisi soveltaa. Teoreettisen lainopin tuottamien yleisten oppien avulla taas pyritään selittämään voimassa oleva oikeus johdonmukaisena järjestelmänä, eli systematisoimaan oikeutta. (Määttä & Paso 2019, 7). Oikeuslähteistä kerron tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Koska työssäni tarkastelen surman tunnusmerkistöä nimenomaan voimassa olevien lakien, niiden valmisteluasiakirjojen sekä korkeimman oikeuden ja hovioikeuden päätösten perusteella, on työni lainopillinen opinnäytetyö. Niinpä oikeustieteen aloista keskityn tässä työssä nimenomaan lainopilliseen näkökulmaan.

1.4 Oikeuslähteoppi

Oikeuslähteopiksi kutsutaan teoriaa siitä, mikä on oikeuslähde, miten niitä luokitellaan, miten niitä käytetään ja mikä on niiden vaikutus (Aarnio 2011, 65). Perinteisen oikeuslähteopin mukaan oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa on oleellista kiinnittää huomiota ratkaisuperusteiden velvoittavuuteen (Määttä & Paso 2019, 17). Oikeuslähteet kertovat mikä on oikeutta tekemällä rajan oikeudellisen ja ei-oikeudellisen välille. Oikeuslähteoppi systematisoi ja kuvaa käytettävissä olevat oikeuslähteet. Lisäksi se jäsentää niiden keskinäistä hierarkiaa ja etusijajärjestystä ja edelleen muotoilee niiden käyttöperiaatteita. Oikeuslähteoppi määrittelee voimassa olevaa oikeutta ja siten omalta osaltaan varmistaa ratkaisutoiminnan vakautta ja ennakoitavuutta. (Hirvonen 2012, 151).

Oikeuslähteet jaotellaan eri kategorioihin niiden velvoittavuuden eli sitovuuden perusteella. Nämä kategoriat ovat vahvasti velvoittavat oikeuslähteet, heikosti velvoittavat oikeuslähteet sekä sallitut oikeuslähteet. (Aarnio 2011, 68–69). Vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat perustuslain perusoikeudet, lait ja niiden nojalla annetut alemman asteiset normit ja kansallisen oikeuden osaksi saateet kansainväliset sopimukset. Lisäksi vahvasti sitovia oikeuslähteitä ovat Euroopan Unionin oikeuden sitovat osat, joihin kuuluvat Euroopan ihmisoikeussopimuksen normit sekä tietyt prejudikaatit. Vahvasti velvoittavan oikeuslähteen sivuuttaminen on tuomarilta virkavirhe, eikä tällainen ratkaisu voi olla laillinen. Maan tapakin on vahvasti velvoittava oikeuslähde, joskin sen rooli on pienentynyt nykyään, kun lainsäädäntö on tarkentunut. (Aarnio 2011, 68–69).

Maantapaan oikeuslähteenä onkin jo pitkään suhtauduttu kriittisesti oikeustieteellisessä kirjallisuudessa. Monen tutkijan mielestä maantapaa ei pidä enää pitää vahvasti velvoittavana, lakiin rinnastettavana oikeuslähteenä. Suurin syy maantavan merkityksen vähenemisessä on ollut yksinkertaisesti lainsäädännön laajentuminen; nykyään esiintyy yhä harvemmin tilanteita, joista ei ole olemassa lainsäädäntöä. (Määttä & Paso 2019, 24).

Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat lainvalmistelutöissä esille tuleva lainsäätäjän tarkoitus ja tuomioistuinten ennakkoratkaisut. Aarnio katsoo ennakkoratkaisuilla sen suppeassa merkityksessä tarkoitettavan ylimmän asteen, eli korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuja. Heikosti velvoittavan oikeuslähteen sivuuttamisesta ei seuraa sanktioita, mutta ratkaisu, jota ei ole perustettu heikosti velvoittavaan oikeuslähteeseen, oletettavasti muuttuu seuraavan oikeusasteen käsittelyssä. (Aarnio 2011, 69).

Sallittuja oikeuslähteitä taas ovat muun muassa käytännölliset argumentit, eettiset ja moraaliset perusteet sekä oikeustiede eli vallitseva mielipide. Sallittujen oikeuslähteiden käyttö ratkaisujen perustelemisessa ja niiden uskottavuuden lisäämisessä on myös tärkeää, mutta ne eivät kuitenkaan vertaudu velvoittaviin oikeuslähteisiin. (Aarnio 2011, 69–70.)

Tässä opinnäytteessä hyödynnän vahvasti velvoittavista oikeuslähteistä kansallista lainsäädäntöä, josta tärkein on ehdottomasti rikoslaki. Heikosti velvoittavia, tässä opinnäytteessä hyödynnettyjä oikeuslähteitä ovat sekä lainvalmisteluasiakirjat että tuomioistuinten ratkaisut. Käyttämiäni sallittuja oikeuslähteitä ovat erilaiset oikeuskirjallisuutta edustavat teokset.

1.5 Aikaisempi tutkimus aiheesta

Henkirikoksista on aiemminkin tehty opinnäytetöitä sekä Poliisiammattikorkeakoulussa että muissakin oppilaitoksissa. Carita Asikainen on tutkinut tappo- ja murhatapauksia sen valossa, kuinka hovioikeus on muuttanut käräjäoikeuden ratkaisuja näytön uudelleen arvioinnin myötä (Asikainen, 2017). Eveliina Korpela taas on työssään keskittynyt tutkimaan henkirikosten historiaa aikakausina 1789–1825 sekä 1995–2016 (Korpela, 2018). Laura Valli tutki vuonna 2020 valmistuneessa opinnäytetyössään lapsensurmaa henkirikoksena ja sen tunnuspiirteitä (Valli, 2020). Keni Haarakangas ja Ville Heikkilä taas keskittyivät teräaseilla tehtyjen henkirikosten arviointiin korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteella (Haarakangas ja Heikkilä, 2021).

Opinnäytetöiden lisäksi aiheesta on tehty myös pro gradu -töitä. Muun muassa Emmi Väisänen on työssään tutkinut henkirikoksia. Pro gradu -työssään Väisänen tarkastelee tapon ja murhan tunnusmerkistöä sekä sitä, kuinka käräjä- ja hovioikeudessa on perusteltu murhan kvalifointiperusteiden sekä kokonaistörkeyden täyttymistä. (Väisänen, 2022). Myös Anu Kaipainen on tutkinut maisteritutkielmassaan murhan tunnusmerkistöä (Kaipainen, 2016).

Luonnollisestikaan henkirikosten tutkiminen ei rajoitu ainoastaan opinnäytetöihin, vaan aiheesta on saatavilla muutakin tutkimusta. Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti julkaisee rikollisuuteen liittyviä katsauksia, joista tuorein, henkirikoksiin liittyvä katsaus opinnäytteeni kirjoitushetkellä on Henkirikoskatsaus 2020 (Lehti 2020, 1). Vuosina 2010–2018 ilmi tulleiden henkirikosten tuomituista pääosa, 54 %, tuomittiin taposta ja vain 1 % surmasta. Tätä harvinaisempi oli

ainoastaan lapsensurma 0,1 prosentin osuudella kaikista tuomituista. (Lehti 2020, 46). Vaikka henkirikoksia onkin tutkittu paljon ja monesta eri näkökulmasta, surman tunnusmerkistöstä ei ole aikaisemmin tehty omaa tutkimustaan.

1.6 Työn rakenne

Tutkimukseni alussa käydään läpi opinnäytetyön ymmärtämiseksi keskeistä teoriaa. Tässä osuudessa käytän lähteinäni pääasiallisesti oikeuskirjallisuutta, mutta lisäksi voimassa olevaa lainsäädäntöä sekä lakien esitöitä. Tarkoituksena on auttaa lukijaa ymmärtämään seikkoja, joihin oikeustapausten analysointi perustuu.

Työni toinen kokonaisuus onkin tutkimuksen tärkein osuus. Siinä käsitellään oikeustapauksia lainopillisin keinoin ja pyritään löytämään vastaus aiemmin esiteltyihin tutkimuskysymyksiin. Esittelen ensiksi korkeimman oikeuden ennakkopäätökset ja hovioikeuden ratkaisut. Oikeustapaukset käydään läpi aina syyttäjän haastehakemuksesta lopulliseen ratkaisuun. Jokaisen tapauksen jälkeen käydään läpi tapauksesta ilmenneitä seikkoja ja tehdään niiden perusteella johtopäätöksiä.

Oikeustapausten käsittelyn jälkeen seuraavat tutkimuksen tulokset ja niistä tehdyt keskeiset johtopäätökset. Työni lopuksi on vielä pohdintaosio, jossa pohditaan työn tuloksia sekä itse prosessia. Lisäksi pohdin itsearviointin muodossa tutkimuksen onnistuneisuutta ja mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 RIKOSPROSESSI

Opinnäytetyöni lukemiseksi ja ymmärtämiseksi on tärkeää, että ymmärtää pääpiirteissään sen, miten rikosprosessi Suomessa etenee. Työni oikeuslähteet ovat hovioikeuden ja korkeimman oikeuden ratkaisuja, joten niiden ymmärtämistä helpottaa, kun ymmärtää sen prosessin, jonka rikosasia käy läpi, ennen kuin asiassa ollaan hovioikeusvaiheessa, korkeimman oikeuden käsittelystä puhumattakaan.

Rikosprosessi voidaan jakaa neljään päävaiheeseen, joita ovat esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja rangaistuksen täytäntöönpano. Esitutkinnan toimittaa esitutkintaviranomainen, joka tavallisesti on poliisi. Esitutkintaviranomaisen lisäksi esitutkintaan osallistuu myös syyttäjä. (Jokela 2018, 8.) Esitutkinnan tärkein tehtävä on epäillyn rikoksen riittävä selvittäminen tulevaa syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten (Jokela 2018, 167).

Esitutkinnan valmistuttua asia siirtyy poliisiviranomaisilta syyttäjälle, ja tästä alkaa syyteharkinta. Syyteharkinnassa syyttäjä ratkaisee esitutkinnassa hankitun materiaalin perusteella, nostaako hän jotakuta kohtaan syytteen. (Jokela 2018, 257). Jos syyttäjä päättää nostaa asiassa syytteen, hän

pääsääntöisesti toimittaa kirjallisen haastehakemuksen käräjäoikeuden kansliaan (Jokela 2018, 331).

Tuomioistuimessa käytävä oikeudenkäynti jakautuu käsittelyvaiheeseen ja vahvistamisvaiheeseen. Tuomioistuimella on asiassa ratkaisupakko, ja vahvistaminen tapahtuukin tuomiolla, jonka on oltava joko syylliseksi tuomitseva tai vapauttava. Suppeassa merkityksessä rikosprosessilla tarkoitetaan ainoastaan oikeudenkäyntivaihetta. Laajassa merkityksessä rikosprosessiin kuitenkin ajatellaan kuuluvan myös esitutkinta ja syyteharkinta, jotka edeltävät oikeudenkäyntiä. (Jokela 2018, 8).

2.1 Äänestäminen.

Jos tuomioistuimen jäsenet eivät neuvottelemalla pääse yksimielisyyteen ratkaisusta, on siitä suoritettava äänestys. Jäsenten täytyy äänestyksessä pystyä perustelemaan lausumansa mielipiteet, elleivät he yhdy aiemmin esitettyyn, perusteltuun mielipiteeseen perustelujen pysyessä samana. Äänestyksessä mielipiteensä lausuu ensin nuorin jäsen ja viimeisenä puheenjohtaja, jotta vanhemmat jäsenet eivät pääsisi vaikuttamaan nuorempien mielipiteisiin. Käräjäoikeudessa mahdolliset lautamiehet lausuvat kuitenkin mielipiteensä viimeisinä. (Jokela 2018, 770–771).

Rikosasiassa äänestyksen voittaa mielipide, jolla on enemmistön kannatus. Äänen mennessä tasan, vastaajalle edullisempi vaihtoehto voittaa. (Jokela 2018, 774). Enemmistön kannan vastaisesti syytteen hylännytkin tuomioistuimen jäsen on velvollinen ottamaan kantaa rikoksesta tuomittavaa rangaistusta koskevaan kysymykseen (Jokela 2018, 775). Otin asian esille, koska osassa käsittelemiäni tapauksia on lopullinen ratkaisu saatu aikaan äänestämällä.

2.2 Muutoksenhaku

Asianosaisten on mahdollista hakea muutosta tuomioistuimen ratkaisuihin muutoksenhakujärjestelmän kautta. Järjestelmän tärkein tehtävä on mahdollistaa asianosaiselle alemman tuomioistuimen ratkaisun korjaaminen ylemmässä tuomioistuimessa. Lisäksi ylemmät tuomioistuimet voivat ratkaisullaan ohjata alemmien tuomioistuinten ratkaisutoimintaa. Samalla ylemmillä tuomioistuimilla on mahdollisuus valvoa lainkäytön yhtenäisyyttä. Ensisijaisesti ohjaus- ja valvontatehtävät kuuluvat korkeimmalle oikeudelle, mutta myös hovioikeudet voivat ratkaisullaan ohjata alioikeuksien lainkäyttöä ja toimintaa. (Jokela 2018, 802).

Suomessa on käytössä kolmen oikeusasteen järjestelmä. Käräjäoikeudet toimivat alioikeuksina, joiden ratkaisuihin voidaan valittaa hovioikeuteen, ja hovioikeuksien ratkaisuihin puolestaan on mahdollista hakea muutosta korkeimmalta oikeudelta. (Jokela 2018, 804). Asianosaisella on lähtökohtaisesti oikeus hakea käräjäoikeuden tuomioon muutosta valittamalla, ellei muutoksenhakua ole

erikseen kielletty (Jokela 2018, 806). Valituslupa korkeimpaan oikeuteen voidaan kuitenkin myöntää vain, jos lain soveltamisen kannalta tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeää saattaa asia korkeimman oikeuden ratkaistavaksi, asiassa on tapahtunut virhe, joka edellyttää ratkaisun purkamista tai poistamista, tai asiassa on jokin muu painava peruste. Yleisin valituslupaperuste on ensiksi mainittu ennakkotapausperuste. (Jokela 2018, 936).

Korkeimman oikeuden ratkaisut perustuvat yleensä kirjalliseen materiaaliin. Pääsääntöisesti asianosaiset eivät saa vedota korkeimmassa oikeudessa sellaisiin seikkoihin, joita ei ole tuotu esille jo aiemmissa oikeusasteissa. Tarvittaessa korkeimmassa oikeudessa kuitenkin järjestetään suullinen käsittely, jolloin ratkaisussa otetaan huomioon tässä käsittelyssä kertynyt, mahdollisesti uusi aineisto. Suullinen käsittely on käytännössä harvinainen menettely, ja esimerkiksi vuonna 2016 korkein oikeus toimitti suullisen käsittelyn ainoastaan 14 tapauksessa. (Jokela 2018, 939–941).

Koska korkeimman oikeuden valituslupakäytäntö on hyvin tiukka, suurin osa jutuista jääkin hovioikeuden ratkaisun varaan (Aarnio 2011, 79). Niinpä pelkästään korkeimman oikeuden ratkaisuja tarkastelemalla ei välttämättä saada riittävän kattavaa kokonaiskuvaa.

3 RIKOSOIKEUDESTA

Tässä luvussa käsitellään tärkeitä käsitteitä rikosoikeudesta ja rikoksista yleensä. Näitä tietoja tarvitaan myöhemmin oikeustapausten analysointivaiheessa. Aivan ensiksi voidaan esimerkiksi kysyä, mitä ylipäätään on rikos? Osassa rikoksen tunnusmerkistöjä on määritelty hyvinkin tarkkaan se, kenen tekemänä, millaisissa olosuhteissa ja millainen teko on rikos. Surman tunnusmerkistön kohdalla näin ei kuitenkaan ole, vaan tunnusmerkistön ymmärtäminen vaatii perehtymistä muihin oikeuslähteisiin.

Rikos on totuttu määrittelemään siten, että se on tunnusmerkistön mukaisesti oikeudenvastainen, tekijässään syyllisyyttä osoittava teko. Rikos voidaankin jakaa kolmeen osaan, joita ovat tunnusmerkistönmukaisuus, oikeudenvastaisuus sekä tekijän syyllisyys. (Melander 2015, 93). Tunnusmerkistönmukaisuutta käsitellään tässä opinnäytetyössä tarkemmin surman tunnusmerkistön kautta.

Rikos voidaan tulkita myös niin, että se on laissa rangaistavaksi säädetty inhimillinen teko (Rantaeskola 2019, 28). Rikoksiin liittyvät rangaistukset ovat kirjattuna rikossäännöksiin. Rikossäännös koostuu rikoksen nimestä, tunnusmerkistöstä ja rangaistussäännöksestä. Rangaistus on viranomaisen lain nojalla määräämä oikeudellinen seuraamus, joka tuomitaan seurauksena lain rikkomisesta. Rangaistuksen katsotaan sisältävän tekijään kohdistetun moitteen, ja sen tarkoituksena onkin tuottaa tekijälle kielteinen kokemus tai jonkinlainen kärsimys. (Tapani ym. 2022, 8).

Oikeudenvastaisuus. Teko ei ole ollut oikeudenvastainen, jos kyseeseen tulee jokin oikeusjärjestelmämme oikeuttamisperuste. Tahallisissa henkirikoksissa voidaan joutua pohtimaan esimerkiksi sitä, oliko teko tehty RL 4:4:n mukaisessa hätävarjelutilanteessa. Jos puolustusteko on ylittänyt sallitun hätävarjelun rajat, on kyse hätävarjelun liioittelusta. Tällöin voi kuitenkin tulla kyseeseen anteeksiannettava hätävarjelu, jolloin tekijä olisi rangaistusvastuusta vapaa. (Frände ym. 2018, 218).

Syyntakeisuus. Syyntakeisuuden arviointi on merkittävä osa mitä tahansa rikosasiaa selvittäessä, mutta erityisesti se on tärkeää henkirikosten kohdalla. Vakavimmissa rikoksissa syyntakeisuuden arviointi perustuu yleensä mielentilatutkimuksiin. Mielentilatutkimuksissa yhä useampi arvioidaan nykyään syyntakeiseksi, ja etenkin täyttä ymmärrystä vailla olevien osuus on selvästi vähentynyt vuodesta 1980 vuoteen 2016 mennessä. Vuoden 2003 yleisten oppien uudistuksen jälkeen myös alentuneesti syyntakeinen voidaan tuomita täyteen rangaistukseen. Suurin merkitys uudistuksella on tietysti murhassa, kun alentuneesti syyntakeinenkin voidaan nykyään siis tuomita elinkautiseen vankeusrangaistukseen. (Frände ym. 2018, 206).

3.1 Tappo

Surma on tapon lievempi tekomuoto, joten on tärkeää käsitellä ensin tapon tunnusmerkistö tarvittavin osin. Rikoslaki 21 luvun 1 §: Joka tappaa toisen, on tuomittava taposta vankeuteen määräajaksi, vähintään kahdeksaksi vuodeksi. Yritys on rangaistava. (Rikoslaki, 39/1889, 21 luvun 1 §).

Ensinnäkin tapon tunnusmerkistön täyttymisen kannalta on olennaista, että uhri menettää teon seurauksena henkensä. Yrityksen ja täytetyn teon välinen raja määritellään lääketieteessä käytössä olevan kuoleman määritelmän mukaan. (Frände ym. 2018, 213). Sen mukaan ihmisen katsotaan olevan kuollut, kun tämän kaikki aivotoiminta on peruuttamattomasti lakannut (Lappi-Seppälä ym. 2022, 573). Tappo on rangaistavaa vain tahallisena tekona (Tapani & Tolvanen 2004, 36). Tunnusmerkistön ilmaisusta ”joka tappaa toisen” on luettavissa, että tappo on rangaistavaa vain, kun se kohdistuu toiseen henkilöön. Itsensä tappamista ei ole kriminalisoitu. (Melander 2021, 41–42).

Tapon tunnusmerkistön täytyminen vaatii myös teon ja kuoleman välistä syy-yhteyttä. Syy-yhteyden olemassaolo edellyttää, että kuolemaa ei olisi tapahtunut ilman kyseistä tekoa. Pelkkä syy-yhteys on kuitenkin aivan liian laaja käsite, ja teoria tarvitseekin tuekseen ennalta-arvattavuuden vaatimuksen sekä teon ja seurauksen välisen ajallisen ulottuvuuden. Teon syyksilukeminen tappona ei näytä edellyttävän, että kuolema seuraisi teosta erityisen nopeasti. Hyvin pitkän ajan teon jälkeen tapahtuneen kuoleman pitäminen tappona on kuitenkin ongelmallista. Itse tapon tekotapa on avoin, eikä sitä ole erikseen määritely. (Frände ym. 2018, 213–217).

Ennalta-arvattavuutta voisi kuvata korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 1990:163 kautta. Tapauksessa A oli uhannut kolmannessa kerroksessa sijaitsevassa asunnossaan veljeään B:tä leipäveitsellä. Viereisessä huoneessa ollut C oli tästä pelästyneenä poistunut asunnosta parvekkeelta pudottautumalla, mistä oli C:lle aiheutunut pysyvä vamma. Vaikka toisen uhkaamista leipäveitsellä voidaan pitää kielletyn riskin ottamisena, ei se kuitenkaan sisällä kolmannen henkilön loukkaantumista edellä kerrotulla tavalla. Korkein oikeus hylkäsi syytteen C:n ruumiinvamman tuottamuksesta, koska riskinotto ja aiheutunut seuraus eivät sopineet yhteen. (Frände ym. 2018, 215).

3.2 Surma

Rikoslaki 21 luvun 3 §: Jos tappo, huomioon ottaen rikoksen poikkeukselliset olosuhteet, rikoksen tekijän vaikuttimet tai muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty, rikosentekijä on tuomittava surmasta vankeuteen vähintään neljäksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Yritys on rangaistava. (RL 21:3).

Useimmissa rikosnimikkeissä on vakavuusasteeltaan kolme eritasoista tekomuotoa; lievä, perusmuotoinen ja törkeä. Näin on esimerkiksi pahoinpitelyssä: rikoslain 21 luvun 5 § käsittelee perusmuotoista pahoinpitelyä, saman luvun 6 § törkeää pahoinpitelyä ja 7 § teon lievää tekomuotoa. (RL 21:5–7). Samoin on käytännössä myös henkirikosten osalta, vaikka rikosnimikkeiden nimet poikkeavatkin edellä esitellystä nimeämisestä; murha, tappo ja surma. Murha on tapon törkeä tekomuoto ja surma taas niin sanotusti lievä. (RL 21:1–3).

On syytä huomata, että surma on sanana vakiintunut suomen kieleen siinä määrin, että sitä käytetään myös muuten, kuin kyseisenä rikosnimikkeenä. Saatetaan esimerkiksi puhua surma-aseesta tai yleisesti jonkun surmanneen toisen, vaikka kyse olisi tosiasiallisesti vaikkapa taposta tai murhasta. Tämä tuli esille hakutuloksissa, kun koetin hakea surmaan liittyvää tutkimusta ja aineistoa.

3.2.1 Taustaa

Vuoden 1889 rikoslaissa oli tappoa lievempi asteikko sellaista tekoa varten, jossa surmattu oli ”voimakkaasti vihastuttanut surmaajansa”. Vuoden 1969 lakiin asteikko muutettiin muotoon ”erittäin lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty tappo”. (Lappi-Seppälä ym. 2022, 605). Tuolloin laissa oli vielä pyynnöstä surmaaminenkin erillisenä henkirikoksen tyyppinä. Vuoden 1995 uudistuksessa pyynnöstä surmaamisen itsenäinen kriminalisointi kuitenkin poistettiin laista, ja nykyäänkin voimassa olevan lain mukaan pyynnöstä surmaaminen tuomitaan henkirikoksia koskevien yleissääntönsien mukaan. (Frände ym. 2018, 209–211). On siis mahdollista tulkita pyynnöstä surmaamista surman tunnusmerkistön mukaan.

Vuoden 1995 uudistuksessa aiempi sivuasteikko sai väistyä, ja tilalle tuli oma tunnusmerkistönsä tapon lievemmin rangaistavalle tekomuodolle. Uusi rikosnimike sai nimekseen surma. (Lappi-Seppälä ym. 2022, 605). Hallituksen esityksessä HE 94/1993 todetaan uudesta rikosnimikkeestä, että surma olisi sille luonteva nimi. Se on vakiintunut suomen kieleen, ja nimike ”lievä tappo” olisi uhria vähättelevä, kun taas ”lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty tappo” olisi epäluonteva ja kömpelö. (HE 94/1993, 94).

3.2.2 Poikkeukselliset olosuhteet

Laissa ainoana vaatimuksena surman tunnusmerkistön täyttymiselle ovat lieventävät asianhaarat, joiden vallitessa teko on tehty. (HE 1993/94, 94). Esimerkkeinä lieventävistä asianhaaroista mainitaan rikosentekijän vaikuttimet ja rikoksen poikkeukselliset olosuhteet (RL 21:3). Yksityiskohtaisempia esimerkkejä siitä, mitä nämä vaikuttimet tai poikkeukselliset olosuhteet voisivat olla, ei kuitenkaan ole lakiin kirjoitettu auki.

Hallituksen esityksessä 94/1993 sen sijaan esitellään esimerkkejä siitä, mitä rikoksen erityisen poikkeukselliset olosuhteet voisivat olla. Tällaisina voidaan pitää muun muassa lähellä pakkotilaa olevat tilanteet. Pakkotilaa muistuttava tila voisi tarkoittaa myös tilannetta, jossa henkirikos näyttyy henkilölle itselleen ainoana ulospääsynä (HE 94/1993, 94). Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta voidaan pitää poikkeuksellista ja pitkään jatkunutta perheväkivaltaa (Lappi-Seppälä ym. 2022, 605). Norjassa tuomittiin rankaisemattomana pakkotilana teko, jossa aviomiehensä jatkuvan väkivallan kohteeksi joutunut vaimo surmasi miehensä. Väkivallan ja sen uhan vuoksi vaimo ei uskaltanut erota tai kääntyä ulkopuolisten puoleen. Hallituksen esityksen mukaan tapausta ei Suomessa olisi voimassa olevan lain mukaan voitu tuomita rankaisemattomana pakkotilana. Tällöin kysymykseen olisi todennäköisesti tullut surma. (HE 94/1993, 94).

Toisena esimerkkinä on poikkeuksellisen järkytyksen vallassa tehty tappo, joka ei kuitenkaan ole vielä alentuneesti syyntakeisuutta osoittava (HE 94/1993, 94). On kuitenkin katsottu, että surma tulisi kyseeseen vain tilanteessa, jossa surmaaminen tapahtuu ”melko välittömästi” koetun järkytyksen jälkeen (Frände ym. 2018, 248–249). Edellä mainittujen seikkojen lisäksi kyseeseen voivat tulla hätävarjelua tai sen lioittelua muistuttavat tilanteet sekä sellaiset tapahtumat, jossa tekijää on poikkeuksellisen voimakkaasti provosoitu (Lappi-Seppälä ym. 2022, 605). Tapaukset, joissa useampi kuin yksi poikkeuksellinen olosuhde on lähellä täytyä, mutta ei kuitenkaan täyty, voi kuitenkin olla syytä arvioida normaaliasteikon mukainen minimirangaistus alittaen (Frände ym. 2018, 249). Tulkinta-apua poikkeuksellisten olosuhteiden arviointiin on saatu aikaisemman lain mukaisesta, erittäin lieventävien asianhaarojen vallitessa tehdyn tapon tunnusmerkistöstä. (Lappi-Seppälä ym. 2022, 605).

3.2.3 Rikoksentekijän vaikuttimet

Oikeuskirjallisuudessa esimerkkinä rikoksentekijän vaikuttimista annetaan erityisesti säälistä tehdyt henkirikokset, jotka on tehty surmatun omasta tahdosta (Frände ym. 2018, 247). Aiemmin tällaiset tilanteet ovat tulleet arvioiduksi pyynnöstä surmaamista koskevan tunnusmerkistön mukaan (Lappi-Seppälä ym. 2022, 606). Erityistapauksena tällaisista henkirikoksista mainittakoon vielä eutanasian kaltaiset tilanteet, joissa surmattu ei ole kyennyt itse pyyntöä enää esittämään (Lappi-Seppälä ym. 2022, 608). Oikeuskirjallisuudessa puhutaankin usein säälistä tehdystä henkirikoksista, vaikka hallituksen esityksen HE 94/1993 mukaan kysymys ei ole säälistä, vaan nimenomaan uhrin vakaasta tahdosta. Esimerkkinä usein käytetty loukkaantuneen sotilaan surmaaminen säälistä tämän pyytävässä onkin ongelmallinen, koska kovissa tuskissa olevan henkilön pyyntöä tuskin voitaisiin pitää oikeudellisesti pätevänä. (HE 1993/94, 90–91).

Vaikka esimerkiksi nuoruus voidaan ottaa huomioon kokonaisarvioinnissa, se ei ole sellaisenaan RL 21:3:ssä tarkoitettu lieventävä asianhaara. Toisaalta surmaksi olisi mahdollista tuomita poikkeuksellisissa olosuhteissa tehty teko, jota arvioitaessa tahallisen henkirikoksen perusasteikon käyttäminen olisi kohtuutonta. (Frände ym. 2018, 247). Tästä on luettavissa, että surman tunnusmerkistöä arvioitaessa on usein otettava huomioon myös muita rangaistuksen lieventämiseen liittyviä perusteita. Oikeuskirjallisuudesta on hyvin niukasti saatavissa esimerkkejä rikoksentekijän vaikuttimista. Poikkeuksellisista olosuhteista niitä oli saatavilla huomattavasti enemmän. Tutkimuksessani haenkin esimerkkejä sekä vaikuttimista että poikkeuksellisista olosuhteista oikeuskäytännöstä.

3.2.4 Kokonaisarvostelu

Tunnusmerkistössä mainitut ”poikkeukselliset olosuhteet” ja ”rikoksentekijän vaikuttimet” ovat vain esimerkkejä olosuhteista, jotka mahdollistaisivat sen, että tekoa voitaisiin arvioida surmana (Frände ym. 2018, 247). Tunnusmerkistön soveltaminen edellyttää, että teko on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty (Lappi-Seppälä ym. 2022, 606). Surman tunnusmerkistössä keskeistä onkin kokonaisarvostelu. Oikeastaan mitkä tahansa rikokseen liittyvät seikat voivatkin johtaa siihen, että teon katsotaan olevan tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa. (Frände ym. 2018, 247).

Tulkinnan osalta korostetaan kokonaisarvostelun lisäksi poikkeuksellisuutta, sillä surmaa koskevaa tunnusmerkistöä on edelleenkin tarkoitus soveltaa vain poikkeuksellisesti (Lappi-Seppälä ym. 2022, 606). Vaikka aiemmassa laissa puhuttiin ”erittäin lieventävistä asianhaaroista” ja nykyinen laki käyttää muotoa lieventävät asianhaarat, ei muutoksella ole kuitenkaan ollut tarkoitus muuttaa soveltamiskäytäntöä (Lappi-Seppälä ym. 2022, 608). Tulkinnallista apua voidaan saada esimerkiksi arvioimalla murhan tunnusmerkistöä käänteisesti, jolloin kvalifointiperusteiden vastakohtia pidetäänkin rangaistusarvoa vähentävinä tekijöinä (Frände ym. 2018, 251).

Mielestäni edellä mainittu poikkeuksellisuuden ja kokonaisarvostelun korostaminen tekeekin surman tunnusmerkistöstä mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Lakiin kirjattu tunnusmerkistö jättää tulkinnanvaraa, joten tulkinta-apua on pakko hankkia erilaisista lähteistä. Näistä tärkeimpinä mainittakoon luonnollisesti lain esityöt ja tuomioistuimen ratkaisukäytäntö sekä muina lähteinä oikeuskirjallisuus.

3.3 Yritys

Suomessa rikoksen yritys on rangaistavaa vain, jos tunnusmerkistössä näin on erikseen säädetty. Useat rikokset ovatkin rangaistavia vain täytettyinä tekoina. Tyypillisimmin yrityksenä rangaistavan rikoksen viimeinen momentti on muotoa ”yritys on rangaistava”. Tällöin yritys on rikoslain 5 luvun 1 §:n 3 momentin ja 6 luvun 8 §:n mukainen lievennysperuste. (Melander 2015, 139). Rangaistava rikoksen yritys soveltuu vain tahallisiin rikoksiin, eikä tuottamuksellisen rikoksen yritys ole rangaistavaa (Tapani & Tolvanen 2013, 375).

Tyypillisesti syy rikoksen yrityksen rangaistavuuteen on rikoksen vakavuus. Kuitenkin esimerkiksi näpistysrikoksessa (RL 28:3) yritys on haluttu säätää rangaistavaksi, koska se on niin rikoksena niin yleinen ja yrityksen rangaistavuudella on ajateltu olevan ennaltaehkäisevää vaikutusta (Melander 2015, 140).

Rikoksen yrityksen rangaistavuutta pohdittaessa on otettava huomioon yrittämiskynnyksen ylitymistä koskevat säännökset (RL 5:1.2). Jotta rikoksen yrityksestä voidaan rankaista, on sen täytettävä rikoksen tekemisen aloittamista koskeva vaatimus ja vaaraa koskeva vaatimus. Tekijän on siis täytynyt jollakin tavalla aloittaa teon tekeminen ja saada aikaan vaara sen toteutumisesta. (Melander 2015, 140–141).

3.4 Osallisuus

Suomessa osallisuusvastuu on järjestetty erillisvastuun pohjalta. Tämä tarkoittaa sitä, että eritellen tekijävastuu ja varsinainen osallisuus, eli yllytys ja avunanto, toisistaan. (Melander 2015, 146).

Yksi osallisuuden muodoista on tekijäkumppanuus, josta säädelään rikoslain 5 luvun 3 §:ssä. Säännöksen mukaan kahta tai useampaa, jotka yhdessä tuumin ovat tehneet tahallisen rikoksen, rangaistaan jokaista tekijänä. Tekijävastuu edellyttää yhteisymmärrystä, joka tarkoittaa tietoisuutta siitä, että oma toiminta yhdessä muiden kanssa täyttää jonkin rikoksen tunnusmerkistön, sekä tiettyä osallistumista rikoksen tekemiseen. Tärkein rajanveto tehdäänkin tekijäkumppanuuden ja avunannon välillä. (Melander 2015, 147).

3.4.1 Yllytys

Rikoslain 5 luvun 5 §:n mukaan yllytyksestä tuomitaan rikokseen kuten tekijä se, joka tahallaan tai vuttaa toisen tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen (RL 5:3). Melander kuvaakin yllyttäjää rikoksen henkiseksi alkuunpanijaksi. Yllytysvastuun toteutuminen edellyttää psyykkistä kausaliiteettia, eli että yllytys saa tekijässä aikaan tekopäätöksen tai on ainakin suurin syy sille, että tekopäätös syntyy. Jos yllytys ainoastaan vahvistaa tekijässä jo ennestään syntyneitä tekopäätöksiä, tuomitaan tämä tavallisimmin avunantona, jos se on lisännyt rikoksen tekemisen todennäköisyyttä. (Melander 2015, 149).

Yllyttäjä vastaa vain siitä, mitä hänen tahallisuutensa kattaa. Esimerkiksi tilanne, jossa henkilö yllyttää toisen pahoinpitelemään kolmannen henkilön, mutta yllytetty syyllistyykin henkirikokseen, yllyttäjä vastaa vain pahoinpitelyn osalta. Aksessorisuusvaatimus, joka liittyy osallisuusvastuun päätekoon, edellyttää lisäksi, että yllyttäjän vastuu ulottuu vain päätekoon siinä tapauksessa, että yllytetty tekeekin vähemmän kuin mihin yllyttäjä on yllyttänyt. Tilanteessa, jossa henkilö yllyttää toisen henkirikokseen, mutta tekijä tekee vain pahoinpitelyn, yllyttäjä vastaa ainoastaan pahoinpitelystä. Yllytetty ei ole vastuussa sellaisesta teosta, joka ei lainkaan sisälly yllytykseen. (Melander 2015, 150).

3.4.2 Avunanto

Rikoslain 5 luvun 6 §:n mukaan avunantoa on ennen rikosta tai sen aikana neuvoin, toimin tai muulla tavoin tahallisesti toteutettu toisen tahallisen rikoksen tai sen rangaistavan yrityksen auttaminen (RL 5:6). Tahallisuus edellyttää, että avunantaja on tietoinen omasta toiminnastaan ja sen päätekoa edistävistä vaikutuksista. Esimerkiksi varkausrikoksissa avunantajan tulee tietää omaisuuden kuuluvan toiselle. Toisin kuin tekijäkumppanuudessa, avunannossa ei edellytetä molemminpuolista yhteisymmärrystä. Avunannossa riittääkin, että avunantaja on selvillä oman toimintansa merkityksestä koko suunnitelman kannalta. (Melander 2015, 150).

Avunanto voi olla periaatteessa millä tahansa teolla toteutettu. Usein kysymys voi olla hyvinkin arkisista teoista, kuten rikoksenteosuunnitelmaan liittyvästä neuvonnasta, tekovälineiden toimittamisesta tai kuljettajana toimimisesta. Avunanto edellyttää, että rikos on edennyt vähintään rangaistavan yrityksen tasolle. Samoin kuin yllytyksessä, myös avunantoa koskee aksessorisuusvaatimus. (Melander 2015, 151).

On huomioitavaa, että avunannon ollessa riittävän merkittävää koko rikoksen kannalta, voidaan henkilö tuomita avunantajan sijasta tekijänä (Melander 2015, 152). Esimerkiksi ryöstöä koskeva korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1996:94 osoittaa, että tekijänä tuomitun henkilön ei ole välttämätöntä olla edes tekopaikan välittömässä läheisyydessä. Tapauksessa tuomittiin ryöstöstä C, joka

ei itse osallistunut varsinaisen ryöstön toteuttamiseen. C oli kuitenkin ollut mukana suunnittelemassa rikosta ja odotti ryöstön toteuttaneita A:ta ja B:tä auton kanssa sovitulla paikalla. Sieltä C kuljetti heidät saaliineen muualle ja osallistui perillä saaliin jakoon. (KKO 1996:94). Tekijänvastuuta suhteessa avunantoon tulee pohtia siltä kannalta, olisiko rikosta tapahtunut ilman henkilön tekemää tekoa. Jos vastaus on kieltävä, osallinen on tuomittava tekijänä. Vastauksen ollessa myöntävä, voi avunanto tulla kysymykseen. (Melander 2015, 153).

3.4.3 Aksessorisuusvaatimus

Rikoslain 5 luvun 5 §:n mukaan yllytyksestä tuomitaan rikokseen kuten tekijä se, joka tahallaan tai vuttua toisen tahalliseen rikokseen tai sellaisen rangaistavaan yritykseen. Saman luvun 6 §:n 1 momentin mukaan tuomitaan tekijän kanssa saman lainkohdan mukaan se, joka tahallaan omilla toimillaan auttaa tahallisen rikoksen tai rangaistavan yrityksen tekemisessä. (RL 5:5–6).

Osallisuusopissa noudatetun aksessorisuusvaatimuksen mukaan yllyttäjän ja avunantajan vastuu on yhteydessä päätekoon. Jotta yllytyksestä ja avunannosta voidaan rankaista, tulee pääteon olla ulkoisesti tarkasteltuna rangaistavaa. (HE 44/2002, 143).

Tuomioistuin ei kuitenkaan ole sidottu päätekijän saamaan rangaistukseen. Aksessorisuusvaatimusta onkin lievennetty siten, että yllyttäjän ja avunantajan tuomio ei ole riippuvainen päätekijän saamasta rangaistuksesta. Muuten voisi syntyä aukko, jolloin esimerkiksi päätekijän jäädessä tuntemattomaksi tai muuten välttäessä tuomion, ei myöskään yllyttäjää tai avunantajaa voitaisi tuomita. (HE 44/2002, 147).

3.5 Tahallisuus

Surma on rangaistava ainoastaan tahallisena tekona. Näin ollen on tutkimukseni kannalta oleellista määritellä tahallisuuden käsite rikosoikeudessa.

Tahallisuus kuuluu rikosoikeusjärjestelmän keskeisimpiin käsitteisiin, ja tahalliset teot muodostavat koko rikosoikeusjärjestelmän lähtökohdan. Koska tahallisesti toimiva tekijä tekee enemmän tai vähemmän tietoisien päätösten toimia suojeltua oikeushyvää vastaan, voidaan tällaista tekoa katsoa moitittavammaksi kuin tuottamuksellisesti tehtyä tekoa. (Boucht ja Frände, 2008, 70).

Rikoslain 3 luvun § pykälän mukaan tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Seuraus on aiheutettu tahallaan myös, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä. (RL 3:6). Muotoilusta käy ilmi, että säännöksessä säännellään vain seuraustahallisuudesta (Boucht ja Frände, 2008, 70.)

Peittämisperiaate. Tahallisuutta koskevassa opissa keskeinen vaatimus on peittämisperiaate. Sen mukaan tahallisuuden on katettava rikoksen kaikki elementit, eli yksittäiseen rikostunnusmerkistöön sisältyvät seikat. Peittämiskaava koskeekin sekä olosuhteita että seurauksia. Esimerkkinä voidaan käyttää muun muassa rattijuopumusta, johon syyllistyäkseen tekijän täytyy tietää olevansa päihtynyt, kuljettavansa moottorikäyttöistä ajoneuvoa sekä tosiasiallisesti ohjaavana kyseistä ajoneuvoa. Lisäksi peittämisperiaate edellyttää, että tahallisuuden on oltava käsillä tekohetkellä. (Boucht ja Frände, 2008, 70).

3.5.1 Seuraustahallisuus

Seuraustahallisuus jaetaan tarkoitustahallisuuteen, varmuustahallisuuteen ja todennäköisyystahallisuuteen (Tapani & Tolvanen 2013, 199). Rikoslain 3 luvun 6 §:ssä tarkoitetuista tahallisuuden muodoista tarkoitustahallisuus on kaikkein vahvin, koska tällöin tekijä on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen (Lappi-Seppälä ym.2022, 67).

Tarkoitustahallisuus. Tarkoitustahallisuudesta tuomitsemiseksi on kyettävä todistamaan, että tekijän tarkoituksena oli tietyn seurauksen aiheuttaminen. Tämän näyttäminen toteen voi olla vaikeaa muissa kuin niissä tapauksissa, joissa tekijä on kontrolloinut tilannetta alusta loppuun. Jos tekijä ei tunnusta tarkoitusta, tuomioistuimen on kiinnitettävä huomiota tapauksen pieniin yksityiskohtiin, jotka yhdessä viittaavat tiettyyn tarkoitukseen. Eräissä rikoslain säännöksissä jopa edellytetään tiettyä tarkoitusta. Yksi tällainen esimerkki on RL 16:5:n mukainen väärän henkilötiedon antaminen ("joka erehdyttääkseen viranomaista"). (Boucht ja Frände, 2008, 75).

Varmuustahallisuus. Varmuustahallisuuden mukaan tekijä on toiminut tahallaan, jos hän on pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä. Varmuustahallisuuden täytyminen ei siis edellytä tarkoitusta aiheuttaa tiettyä seuraamusta, vaan riittää, että tekijä ymmärtää tavoittelemaansa päämäärään liittyvät seuraamukset. Esimerkkinä voidaan käyttää terroristia, joka sijoittaa lentokoneeseen pommin tappaakseen lennolla olevan valtionpäämiehen. Hän ymmärtää, että onnistuessaan hän tulee tappaneeksi myös muut matkustajat. Valtionpäämiehen osalta täytyy tarkoitustahallisuus, ja muiden matkustajien kuolema taas tulee kyseeseen varmuustahallisuuden toisessa muodossa: matkustajien kuolema on varma seuraus hänen tavoittelemansa päämäärän onnistumisesta. (Tapani ym. 2019, 275–276).

Todennäköisyystahallisuus. Todennäköisyystahallisuudesta puhutaan, kun tekijä ei tarkoita aiheuttaa seurausta, eikä miellä sitä käytännössä varmaksi. Sen sijaan tekijä pitää seurauksen aiheutumista todennäköisenä. Todennäköisyystahallisuus on usein jaettu vielä kahteen osaan, mieltämis- ja tahtoteorioihin. Mieltämisteoriassa keskitytään siihen, millä todennäköisyydellä tekijä on mieltänyt seurauksen syntyvän, kun taas tahtoteoriassa keskeistä on se, että tekijä ei välitä mah-

dollisesta seurauksesta. Suomessa on viime aikoina siirrytty käyttämään enenevissä määrin todennäköisysteorian käyttöön, missä keskeistä on se, että tekijän on täytynyt pitää seurausta varsin todennäköisenä. Seurauksen syntymistä on siis pidettävä todennäköisempänä kuin sen syntymättä jäämistä. (Tapani ym. 2019, 276–278).

3.5.2 Olosuhdetahallisuus

Suurimpaan osaan rikoslain tunnusmerkistöistä ei sisälly vaatimusta siitä, että teosta aiheutuu jokin seuraus. Sen sijaan niissä edellytetään teon tekemistä siten, että tekijä on tiennyt jonkin tunnusmerkistössä tarkoitetun olosuhteen käsillä olosta. (Boucht & Frände 2008, 79).

Olosuhdetahallisuutta luonnehditaan pelkistetysti siten, että teko, joka itsessään on sallittu, muuttuu tietyn tunnusmerkistön mukaisen olosuhteen ja tekijän sitä koskevan tiedon käsillä olon vuoksi rikokseksi. Esimerkkinä käytetään seksuaalista kanssakäymistä, joka sinänsä sallittuna tekona muuttuukin rikokseksi seksuaalipartnerin ollessa alle 16-vuotias ja tekijän ollessa tästä tietoinen. (Boucht & Frände 2008, 79).

3.6 Hätävarjelu ja sen liioittelu

Useissa tässä työssä käsittelemissäni ratkaisuissa otetaan kantaa hätävarjeluun ja sen liioitteluun sekä pakkotilaan tai sitä muistuttaviin olosuhteisiin. Tästä syystä on tarpeen määritellä nämä käsitteet siten, että tutkimuksen lukijat ne ymmärtävät.

Hätävarjelu voidaan määritellä rikosoikeudelliseksi tilanteeksi, jossa ”oikeus on vääryyttä vastassa”. Hätävarjelusta on kyse tilanteessa, jossa käytetään lievää väkivaltaa väkivaltaista hyökkäystä vastaan. Jos hätävarjelussa käytetään tarpeellisia ja voimakkuudeltaan sopivia voimakeinoja, poistaa hätävarjelu teon oikeudenvastaisuuden tehden siitä sallittua. (Melander 2015, s.130). Muun muassa hätävarjelu liioittelua koskevassa hallituksen esityksessä HE 44/2002 todetaan, että hätävarjelu on sallittua jo alkaneen tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi. Hätävarjeluna sallittavaa väkivaltaa ei saa käyttää ennenaikaisesti, eikä myöskään enää välittömän vaaran ollessa ohi. (HE 44/2002, 17, 112).

Hätävarjelu liioittelusta taas on kysymys silloin, kun teko on ylittänyt puolustustekona sallitun rajan. Kysymykseen voi tulla puolustusteon ennenaikaisuus, sen jatkuminen liian pitkään tai liiallisten voimakeinojen käyttö. Tämän lisäksi tuomioistuimelle annetaan melko laaja harkintaväli hätävarjelutapauksia arvioitaessa, sillä lisäksi edellytetään olosuhteiden olleen sellaiset, ettei tekijältä olisi voinut kohtuudella odottaa muunlaista käyttäytymistä. Tässä arvioinnissa otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutoinkin. Sellaisissakin tapauksissa, joissa

hätävarjelun liioittelu ei ole käsillä teon anteeksiantoperusteena, voidaan se kuitenkin ottaa huomioon rangaistuksen määräämisessä. Tällöin voidaan käyttää jo lähtökohtaisesti lievempää asteikkoa rikoslain 6 luvun 8 §:n mukaisesti, tai asia voidaan ottaa huomioon itse rangaistusta mitattaessa, kuten rikoslain 6 luvun 6 §:ssä säädetään. (Melander 2015, 133).

Esimerkkinä hätävarjelun liioittelusta voidaan käyttää ratkaisua KKO 2016:97. Tapauksessa B oli ahdistellut A:ta kotonaan, ja A oli perustellusti pelännyt, että B aikoi raiskata hänet. Puolustautuakseen A oli lyönyt B:tä kerran veitsellä rintaan. Korkeimman oikeuden mukaan A:lla ei olosuhteet huomioon ottaen ollut oikeutta käyttää todennäköisesti B:n kuolemaan johtavaa väkivaltaa. Niinpä A:n teko oli ylittänyt sen, mitä oli kokonaisuutena arvostellen pidettävä puolustettavana. Korkein oikeus tuomitsi A:n 5 vuodeksi vankeuteen hätävarjelun liioitteluna tehdystä taposta. (KKO 2016:97).

3.7 Pakkotila

Pakkotilaa taas voidaan kuvailla tilanteeksi, jossa ”oikeus on oikeutta vastassa”. Toisin kuin hätävarjelussa, kysymyksessä ei ole oikeudeton hyökkäys, vaan suojattua oikeushyvää uhkaavasta välittömästä ja pakottavasta vaarasta, jonka torjumiseksi on välttämätöntä uhrata toiselle kuuluva etu. Rikoslain 4 luvun 5 § 1. momentin mukaisena oikeuttamisperusteen pakkotila tulee kysymykseen silloin, kun pakkotilateko on tehty siinä muodossa ja laajuudessa kuin on tarpeellista ja puolustettavaa. Samoin kuin hätävarjelua, pakkotilaa voidaan käyttää suojamaan kaikkia suojattua oikeushyviä. Näin ei ole ollut ennen vuoden 2014 uudistusta, jossa pakkotilan piiriin lisättiin yhteisölliset intressit, kuten ympäristöarvot. (Melander 2015, 133).

Pakkotila tulee kyseeseen ainoastaan viimeisenä vaihtoehtoisena keinona ja ainoana ulospääsynä tilanteesta (Melander 2015, 134). Pakottavana ei siten voida pitää tilannetta, joka olisi voitu välttää paremmalla ennakkoinnilla. Jokaisen tulee esimerkiksi suunnitella aikataulunsa siten, että ehtii ne toteuttamaan kulkemalla liikennesääntöjen asettamissa rajoissa. (Tapani & Tolvanen 2013, 336). Pakkotilaa arvioitaessa on suurin painoarvo intressivertailulla. Lähtökohtaisesti heikommin suojatun oikeushyvän on väistytävä vahvemman tieltä. Selvää on, että hengen ja terveyden ollessa vaarassa, voidaan omaisuutta uhrata. Intressivertailu ei ole kuitenkaan aina näin yksinkertaista. Kahden samanarvoisen oikeushyvän kohdatessa tulee ongelmia. Esimerkiksi henkeä ei voi uhrata hengen pelastamiseksi. (Melander 2015, 134).

Pakkotilatekoa voidaan siis pitää sallittuna, jolloin pakkotila toimii oikeuttamisperusteena (Tapani & Tolvanen 2013, 335). Toissijaisesti pakkotila voi tulla kysymykseen anteeksiantoperusteena, jolloin tekijältä ei olisi kohtuudella voinut vaatia muunlaista käyttäytymistä, tai viimesijaisesti rangaistuksen lieventämisperusteena (Melander 2015, 134–135).

3.8 Rangaistusasteikon lieventäminen

Rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentin mukaan rangaistus määrätään lievennetyn rangaistusasteikon perusteella, jos tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana, rikos on jäänyt yritykseen, tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen soveltaen, mitä 5 luvun 6 §:ssä säädetään, tai hänen osallisuutensa rikokseen on muutoin muiden osallisuutensa rikokseen on muiden osallisuutta selvästi vähäisempi, rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita tai siihen on RL 6 luvun 6 ja 7 §:ssä mainituilla tai muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomiossa mainittavia erityisiä syitä. (Rikoslaki (39/1889). Rangaistusasteikon lieventämisellä tarkoitetaan, että rikoksentekijälle voidaan tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetyn rangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuksen vähimmäismäärä (Tapani ym. 2022, 38–39).

Kun puhutaan tapauksesta, jossa rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita, tuomioistuin joutuu ottamaan kantaa hätävarjelusäännöksen (RL 4:4) tulkintaan ja siihen, onko tilanne rinnastettavissa hätävarjelusäännösten soveltamiseen. Rikoslain 4 luvun 2 §:n 2 momentin perusteella hätävarjelun liioittelusta on kyse vain silloin, kun tekijä vapautetaan rangaistusvastuusta tällä perusteella. Hätävarjelun liioittelua muistuttavissa olosuhteissa voidaan rangaistusasteikkoa lieventää, mutta tällöin ei kysymys ole enää hätävarjelun liioittelusta. Kuitenkin oikeuskäytännössä pidetään tarpeellisena mainita hätävarjelun liioittelu syyksiluetun rikoksen yhteydessä aina, kun kyseistä seikkaa on käytetty rangaistusta lieventävänä tai alentavana. (Tapani ym. 2022, 38–39).

Opinnäytteessäni on joissakin tapauksissa tarpeen pohtia erityisesti lievennetyn rangaistusasteikon käyttämisen tai rangaistuksen lieventämisen perusteita. Ne ovat usein lähellä niitä poikkeuksellisia olosuhteita, joiden kautta surmankin tunnusmerkistöä arvioidaan.

4 OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Opinnäytetyöni varsinaisena tutkimuksen kohteena ovat korkeimman oikeuden ennakkopäätökset sekä hovioikeuden ratkaisut, joihin tässä luvussa keskitytään. Aluksi esittelen tapausten kulun ja tämän jälkeen pohdin tapauksesta ilmi tulleita, surman tunnusmerkistön täyttymiseen vaikuttavia seikkoja.

4.1 KKO 2021:90

Tapauksessa A ja B olivat pakottaneet C:n surmaamaan veljensä X:n. Käräjäoikeus antoi ensin asiassa tuomionsa 05.07.2019. Asiasta valitettiin hovioikeuteen, joka antoi ratkaisunsa 17.04.2022.

Lopulta korkeimman oikeuden ratkaistavaksi jäi kysymys siitä, voitiinko A ja B tuomita yllytyksestä ja avunannosta murhaan, kun C:lle luettiin syyksi surma. (KKO 2021:90).

Syyte Oulun käräjäoikeudessa. Syyttäjä vaati A:lle, B:lle ja C:lle rangaistusta murhasta, koska teko oli teloitustyyppisenä ja oman veljen tekemänä raaka ja julma. Syyttäjän mukaan A ja B myös tekivät teon vakaasti harkiten. Toissijaisesti syyttäjä vaati A:lle ja B:lle rangaistusta murhaan yllytyksestä ja viimesijaisesti avunannosta murhaan.

4.1.1 Käräjäoikeuden tuomio

Käräjäoikeuden mukaan A, B, C ja X saapuivat soraomonttialueelle autolla, jonka kuljettajana toimi B. Sopivan paikan löydettyään A antoi C:lle aseensa ja käski ampua X:n. B antoi oman aseensa A:lle, ja tämän tähtäsi aseella C:tä. C tähtäsi aseella X:n niskaan ja painoi liipaisinta, mutta ase ei lauenut. A oli ladannut aseeseen patruunan tai poistanut varmistimen, ja antoi aseensa tämän jälkeen takaisin C:lle kehottaen ampumaan X:n. C oli ampunut yhden laukauksen X:n niskaan, ja X oli tämän seurauksena kuollut. (KKO 2021:90).

Käräjäoikeus katsoi, etteivät A ja B tehneet tekoa vakaasta harkinnasta. Käräjäoikeuden mukaan tekotapa oli kuitenkin ollut teloitustyyppinen ja ampujana oli ollut X:n veli. Nämä seikat tukivat sitä, että tekoa voitiin pitää raakana ja julmana. X oli asetettu seisomaan kuopan reunalle ja hänen veljelleen oli annettu ase. Ampumisesta käytiin tilanteessa keskustelua ja aseella yritettiin ampua kahdesti. Ampumistilanne oli kestänyt jonkun aikaa ja ollut X:lle piinallinen. Käräjäoikeuden mukaan nämä seikat tukivat sitä, että kysymykseen tulisivat raakuus ja julmuus. Tapauksen arvioinnissa oli kuitenkin käräjäoikeuden mukaan otettava huomioon myös se, millainen rooli A:lla, B:llä ja C:llä oli ampumisessa ollut. (KKO 2021:90).

Käräjäoikeus tuomitsi C:n surmasta. Käräjäoikeuden mukaan A ja B olivat kohdistaneet C:hen painostusta ja pakkoa, jonka seurauksena C toimi tilanteessa pakkotilaa muistuttavissa olosuhteissa. Olosuhteet olivatkin rikoslain 21 luvun 3 §:ssä tarkoitetulla tavalla poikkeukselliset. (KKO 2021:90).

Käräjäoikeus tuomitsi A:n ja B:n yllytyksestä tappoon. Surmaan liittyvien lievennysperusteiden katsottiin koskevan vain C:tä. A ja B olivat luoneet edellytykset X:n ampumiselle ja mahdollistaneet sen. (KKO 2021:90).

Rovaniemen hovioikeuden tuomio 17.04.2020 nro 20/114828. Rovaniemen hovioikeus katsoi selvitetyn, että A oli taivuttanut C:n tappamaan X:n ja B oli toimillaan auttanut C:tä tappamaan X:n. Hovioikeuden mukaan tappo oli tehty raakalla ja julmalla tavalla ja rikos oli kokonaisuutena arvostellen törkeä. Hovioikeus tuomitsi A:n yllytyksestä ja B:n avunannosta murhaan. (KKO 2021:90).

4.1.2 Korkeimman oikeuden ratkaisu

A:lle ja B:lle myönnettiin valituslupa korkeimpaan oikeuteen sen selvittämiseksi, onko A:lle voitu lukea syyksi yllytys murhaan ja B:lle avunanto murhaan, kun C:lle on luettu syyksi surma. (KKO 2021:90).

Korkeimman oikeuden mukaan A:n ja B:n osallisuusvastuu edellyttää sitä, että C:n toiminta täyttää murhan tunnusmerkistön. Osallisuudesta rankaiseminen ei kuitenkaan edellytä, että teko luetaan tosiasiallisesti C:n syyksi, vaan riittää, että C:n toiminta ulkoisesti tarkasteltuna täyttää murhan tunnusmerkistön. (KKO 2021:90).

Hovioikeus katsoo selvitetyn, että teko on kohdistunut avuttomassa tilassa olevaan henkilöön, tekotapa on ollut teloituksenomainen, ja uhri tullut ammutuksi ollessaan kauhun vallassa. Näillä perusteilla kyseessä oli hovioikeuden mukaan erityisen raaka tekotapa. Motiivina teossa oli huumausainirikollisuus ja siihen liittyvä velkojenperintä, teon toteuttamistapaan oli liittynyt harkintaa ja ampujana oli ollut uhrin veli. Hovioikeus oli täten pitänyt tekoa kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Korkein oikeus katsoo näillä perustein rikoslain 21 luvun 2 §:n 1 momentin 2 kohdassa mainitun murhan tunnusmerkistön täytetyksi. (KKO 2021:90).

Hovioikeus katsoi kärjäoikeuden tavoin C:n syyllistyneen surmaan, koska C oli toiminut tilanteessa siten, että häneen oli kohdistunut jonkinlaista painostusta tai pakkoa ja olosuhteet olivat pakkotilaa muistuttavat. Tällöin rikoksen olosuhteet olivat niin poikkeukselliset, että katsottiin kyseessä olevan lieventävä asianhaara. (KKO 2021:90).

Korkein oikeus hyväksyy kärjäoikeuden perustelut sille, että kyseessä on erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka vähentää teon rangaistavuutta. Näitä olosuhteita ei oteta huomioon arvioitaessa A:n ja B:n menettelyä, koska katsotaan selvitetyn, etteivät he toimineet pakotettuina. (KKO 2021:90).

Hovioikeus katsoo A:n taivuttaneen ja B:n avustaneen C:tä tappamaan X:n. Korkein oikeus katsoo, että hovioikeus on voinut tuomita A:n ja B:n osallisuudesta murhaan, vaikka C on tuomittu surmasta, koska C:n toiminta on ulkoisesti arvioiden täyttänyt murhan tunnusmerkistön. Näin ollen hovioikeuden tuomiota ei muuteta. (KKO 2021:90).

4.1.3 Johtopäätöksiä

Sekä kärjäoikeus, hovioikeus että korkein oikeus olivat yksimielisiä siitä, että C:lle tuli tilanteessa lukea syyksi surma. Korkeimman oikeuden valituslupaakaan ei myönnetty enää sen selvittä-

miseksi, oliko kyseessä surma. (KKO 2021:90). Ratkaisusta on luettavissa, että surman tunnusmerkistön täytyminen oli tapauksessa selvää. Ilmeisesti tässä tapauksessa rikoksen olosuhteet olivat niin poikkeukselliset.

Korkein oikeus katsoi teon olevan surma sillä perusteella, että C:n oli kohdistettu voimakasta painostusta tai pakkoa. C:n tekemä tappo olikin tehty pakkotilaa muistuttavissa, poikkeuksellisissa henkilöön liittyvissä olosuhteissa. Tapauksessa C taivutettiin aseella uhkaamalla tappamaan oman veljensä X:n. Teko tapahtui syrjäisellä paikalla sora- ja kiviuralla, jonne oli saavuttu B:n kuljettamalla autolla. Tällöin veljensä X:n surmaaminen oli C:lle ainoa keino päästä pois tilanteesta. (KKO 2021:90). Arvioinnissa voidaan ottaa huomioon tekijän subjektiivinen näkemys, jolloin teon ei välttämättä tarvitse tosiasiallisesti olla ainoa keino, mutta se voi tekijälle siten näyttäytyä (HE 94/1993, 94). Koko tilanne on ollut niin uhkaava, että C on voinut varmasti mieltää itse kuolevansa, ellei hän toimi A:n ja B:n haluamalla tavalla. Niinpä hänellä ei ole ollut tilanteessa vapaata tahtoa.

Norjan lakien mukaan voitiin tuomita rankaisemattomana pakkotilana teko, jossa aviomiehensä jatkuvan väkivallan kohteeksi joutunut vaimo lopulta surmasi miehensä (HE 94/1993, 94). Suomessa henki ja terveys on kuitenkin oikeushyvänä sellainen, että sen uhraaminen pakkotilatekona ei voi olla hyväksyttävää (Melander 2015, 134). Koska tekijää ei näin voinut jättää kokonaan rangaistukseen tuomitsematta, ainoa oikea tapa oli tuomita lievin mahdollinen rangaistus tahallisesta henkirikoksesta.

Tapauksessa hovioikeus arvioi tekotavan olleen raaka ja julma, sekä rikoksen kokonaisuutena arvostellen törkeä. Tällöin kyseessä olisi tavallisesti murha. (KKO 2021:90). Tapauksen perusteella näyttää siltä, että henkirikoksen tekotapa tai tekoväline ei juurikaan määritä sitä, voidaanko tekoa arvioida surmana. Sillä voi tietenkin olla merkitystä joissain tapauksissa, mutta kyseisen ratkaisu perustuu pelkästään henkilöön liittyviin, lieventäviin olosuhteisiin.

Tapauksessa olikin lopulta kaksi oikeudellisesti mielenkiintoista seikkaa: surman tunnusmerkistön täytyminen pakkotilaa muistuttavien olosuhteiden perusteella sekä niin sanottu aksessorisuusvaatimus käytännössä. Aksessorisuusvaatimuksessa on kysymys pääteon ja osallisuuden liitännäisyydestä eli siitä, kuinka yllyttäjän ja avunantajan rikosvastuu on jossain määrin sidottu pääteon rangaistavuuteen ja oikeudelliseen arviointiin (KKO 2021:90).

4.2 KKO 2020:88

B oli pahoinpidellyt puolisoaan A:ta ja pariskunnan kahta 9–10-vuotiasta lasta sekä uhannut tappaa A:n. A oli tämän jälkeen lyönyt B:tä pitkäteräisellä veitsellä kahdesti selkään. Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi jäi kysymys siitä, oliko A toiminut hätävarjelutilanteessa ja oliko tapon yritys tehty kokonaisuutena arvioiden lieventävien asianhaarojen vallitessa. Samassa yhteydessä B:tä

syytettiin kuudesta pahoinpitelystä ja laittomasta uhkauksesta. (KKO 2020:88). Näitä ei kuitenkaan tässä opinnäytteessä käsitellä sen tarkemmin.

4.2.1 Syyttäjän rangaistusvaatimus

Syyttäjä vaati A:lle rangaistusta tapon yrityksestä ja toissijaisesti törkeästä pahoinpitelystä. Ensimmäisen syytteen mukaan A oli yrittänyt tappaa miehensä B:n lyömällä häntä kaksi kertaa pitkäteräisellä keittiöveitsellä. B olisi todennäköisesti menehtynyt saamiinsa vammoihin ilman leikkaushoitoa. A:n oli täytynyt ymmärtää, että lyönneistä olisi varsin todennäköisesti voinut seurata B:n kuolema. Toissijaisen syytteen mukaan A oli tehnyt B:lle ruumiillista väkivaltaa. Pahoinpitely oli tehty teräaseella, sillä oli aiheutettu hengenvaaralliset vammat ja teko oli myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. (KKO 2020:88).

A kiisti yrittäneensä tappaa B:tä tai edes kohdistaneensa tähän väkivaltaa. A kertoi B:n saaneen pistovamman B:n aloittamassa väkivaltilanteessa, jossa A oli yrittänyt puolustaa itseään sekä lapsiaan. (KKO 2020:88).

Käräjäoikeuden tuomio 03.07.2018. Keski-Suomen käräjäoikeus tuomitsi A:n syytteen mukaisesti tapon yrityksestä 3 vuoden vankeuteen. Käräjäoikeuden mukaan kysymys ei ollut hätävarjelutilanne eikä surman yritys. Käräjäoikeus katsoi A:n tahallaan lyöneen B:tä kahdesti veitsellä selkään, ja että A:n oli täytynyt ymmärtää, että voimakkaista lyönneistä todennäköisesti olisi voinut aiheutua B:n kuolema. (KKO 2020:88).

Hovioikeuden tuomio 14.06.2019. Vaasan hovioikeus pysytti käräjäoikeuden tuomion A:n osalta. Hovioikeus piti käytännössä mahdottomana, että vammat olisivat syntyneet kamppailutilanteessa. Hovioikeus katsoi käräjäoikeuden tapaan, että kysymys ei ollut hätävarjelusta eikä surman yrityksestä. (KKO 2020:88).

4.2.2 Korkeimman oikeuden ratkaisu

A:lle myönnettiin valituslupa korkeimpaan oikeuteen. A vaati valituksessaan hänen rangaistusvastuunsa poistamista tai vähintäänkin rangaistuksensa alentamista. Syyttäjä ja B vaativat valituksen hylkäämistä. Korkeimmassa oikeudessa järjestettiin asian vuoksi suullinen käsittely. (KKO 2020:88).

Korkein oikeus toteaa, että B on lainvoimaisesti hovioikeudessa tuomittu kolmesta pahoinpitelystä ja laittomasta uhkauksesta. Rikokset ovat tapahtuneet perheen yhteisessä kodissa ja kohdistuneet perheen 9- ja 10-vuotiaisiin lapsiin sekä B:n tuolloiseen vaimoon A:han, jonka A on suullisesti uhannut tappavansa. Samana päivänä A:n on katsottu käräjäoikeuden ja hovioikeuden ratkaisujen

mukaan yrittäneen tappaa miehensä B:n lyömällä tätä kahdesti keittiöveitsellä selkään. (KKO 2020:88).

Tapauksessa katsotaan riidattomaksi, että B:lle on aiheutunut kaksi leikkaushoitoa vaativaa pistohaavaa selkään. Korkein oikeus pitää epäuskottavana ja käytännössä mahdottomana sitä, että veitsi olisi osunut kahdesti B:n selkään vahingossa kamppailun aikana. (KKO 2020:88).

Lyöntejä edeltäneistä tapahtumista on havaintoja vain vastaaja A:lla ja asianomistaja B:llä, sekä joiltakin osin heidän 9- ja 10-vuotiailla lapsillaan. Asiassa esitetty näyttö tapahtumien kulusta on ollut erisuuntaista. Korkein oikeus katsoo riidattomaksi, että A:n ja B:n välille on tullut riitaa lemmikkikanista, joka on hankittu ilman asianomistajan lupaa. Asiassa esitetyn näytön perusteella veitsi on tapahtumien aikana ollut vuoroin A:n ja vuoroin B:n kädessä. (KKO 2020:88).

Korkein oikeus lausuu, että A:n on pitänyt ymmärtää, että yhdestäkin voimakkaasta lyönnistä pitkäteräisellä veitsellä B:n selkään olisi voinut seurata B:n kuolema, joten pahoinpitelyrikoksesta ei voi olla kyse. Kysymykseksi jääkin, onko kyseessä surman vai tapon yritys. (KKO 2020:88).

Korkeimman oikeuden selvityksen mukaan B:n A:han kohdistama väkivalta ei ole ollut yksittäistapauksellista. Perhe- ja lähisuhdeväkivallasta jää tyypillisesti merkittävä osa ilmoittamatta, jonka vuoksi täysin kattavaa näyttöä on harvoin esitettävissä. Korkein oikeus kuitenkin katsoo kuultavien omilla kertomuksilla tulleen selvitetyn, että ainakin A ja vanhimmat lapset ovat pelänneet B:tä. (KKO 2020:88).

Korkein oikeus katsoo, että tapahtumat ovat kestäneet vain 16–17 minuuttia. B on toistuvasti yrittänyt tavoitella A:ta puhelimitse tämän työpaikalta, minkä vuoksi A on osannut odottaa hankaluuksia jo kotiin tullessaan. A on kotiin päästyään havainnut keskimmäisen lapsensa nenästä vuotavan verta. Korkeimman oikeuden näkemyksen mukaan B:n oikeudeton hyökkäys, ja näin ollen myös hätävarjelutilanne, on alkanut A:n saavuttua töistä kotiin jatkuen yhtäjaksoisesti siihen, että A on lopulta lyönyt B:tä veitsellä. (KKO 2020:88).

Korkein oikeus näkee, että A:lla on perustellut syyt pelätä omansa ja lastensa hengen ja terveyden puolesta. Tapahtumien nopea eteneminen ja tunnelataus on vaikuttanut siihen, että A:n mahdollisuudet eri toimintavaihtoehtojen pohtimiseen ovat olleet rajoittuneet. (KKO 2020:88).

A kohdisti B:hen kaksi voimakasta lyöntiä pitkäteräisellä veitsellä selkään ja aiheutti niillä hengenvaaralliset vammat. Korkeimman oikeuden mukaan näin rajua väkivaltaa ei voinut edes edellä kuvatuissa olosuhteissa pitää A:n kannalta välttämättöminä, ainoana ulospääsynä tilanteesta, eikä tilannetta pakkotilaa muistuttavana tai lähellä olevana. Näin ollen A:n ei voitu katsoa syyllistyneen hätävarjelen liioitteluna tehtyyn surman yritykseen. (KKO 2020:88).

Korkein oikeus tuomitsi A:n tapon yrityksestä 2 vuoden ja 3 kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Normaalisti oikeuskäytäntö olisi vaatinut 4 vuoden vankeusrangaistusta, mutta hätävarjelun liioittelu katsottiin syyksi alentaa merkittävästi rangaistusta. (KKO 2020:88). Myöhemmin hyvin säästeliäästi armahdusoikeuttaan käyttänyt presidentti Sauli Niinistö armahti A:n, jolloin tämän ehdoton vankeustuomio muuttui ehdolliseksi (Niinistö armahti hätävarjelun liioitteluna tehdystä tapon yrityksestä tuomitun naisen – edellisestä armahduksesta kulunut yli kaksi vuotta, Yle uutiset 12.02.2021).

4.2.3 Esittelijän mietintö

Korkeimman oikeuden ratkaisu ei kuitenkaan ollut yksimielinen. Esittelijäneuvos Vanhanen esittää vaihtoehtoisesti, että A tulisi tuomita surman yrityksestä alempaan rangaistukseen. Oikeusneuvos Tapani hyväksyy esittelijän mietinnön, mutta on rangaistuksesta samaa mieltä kuin enemmistö. Oikeusneuvos Hirvelä yhtyi Tapanin näkemykseen. Oikeusneuvos Huovila taas katsoo, ettei kyseessä ole lainkaan hätävarjelu, mutta on samaa mieltä rangaistuksen kestosta. (KKO 2020:88).

Vanhasen mukaan oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että etenkin toistuvan lähisuhdeväkivallan tapauksissa hätävarjelun ja sen liioittelun edellytyksiä arvioitaessa on otettava huomioon, että uhrin voi tämänkaltaisissa tapauksissa olla vaikeaa arvioida, milloin hyökkäys alkaa ja milloin se päättyy. Uhrilla voi olla tavanomaista suurempia vaikeuksia tunnistaa uhkaavan vaaran vakavuutta. Toistuvasti läheisen henkilön väkivallan kohteeksi voi kokea hyvin ristiriitaisia tunteita, mikä saattaa vaikuttaa hänen arviointikykyynsä. Kuitenkin toisaalta on otettava huomioon myös se, että lähisuhdeväkivallankin uhrilta on edellytettävä harkintaa puolustustekoon ryhtyessään. (KKO 2020:88).

Vanhanen toteaa, että A:n ja lapsiin kohdistunut väkivalta tai sen uhka ei ole missään vaiheessa lakannut, ja tapahtumat ovat edenneet nopeasti. Kokonaisuudessaan tilanne on kestänyt 16–17 minuuttia. A:n puolustautumistekoa edeltänyt väkivaltilanne onkin niin kaottinen, että A:lla ei ole ollut mahdollisuutta arvioida oman menettelynsä merkitystä ja oikeudenvastaisuutta. (KKO 2020:88).

4.2.4 Johtopäätöksiä

Korkein oikeus kiinnitti huomiota A:n käyttämän väkivallan voimakkuuteen ja iskujen kohdistumiseen hengenvaarallisille alueille, tapahtumien nopeaan ja tunneperäiseen etenemiseen sekä A:n perusteltuun kokemukseen siitä, että hänen oma ja perheen lasten turvallisuus on uhattuna. (KKO 2020:88). A:n käyttämän väkivallan voimakkuus, se seikka, että iskuja oli kaksi sekä niiden kohdistuminen hengenvaarallisille alueille luonnollisesti puhuu tapauksessa A:ta vastaan. Tapahtumien nopea ja tunneperäinen eteneminen sekä A:n kokemus uhasta taas puoltaa sitä, että tekoon ovat vaikuttaneet poikkeukselliset olosuhteet, joiden voitaisiin katsoa olevan lieventäviä asianhaaroja.

Korkeimman oikeuden mielestä A:n käyttämä väkivalta oli kuitenkin niin voimakasta, ettei se edes edellä kuvatussa tilanteessa voinut näyttäytyä ainoana ulospääsytään tilanteesta (KKO 2020:88). Iskujen lukumäärälle, niiden voimakkuudelle ja sille, että veitseniskut kohdistuivat hengenvaarallisille alueille, annettiin siis ratkaisussa suuri rooli. Tästä voitaneen päätellä, että näin raju väkivalta hyvin harvoin mahdollistaisi sitä, että teon katsottaisiin olevan surman yritys tapon yrityksen sijasta.

Esittelijä Vanhanen toi mietinnössään esille, että aikaisemmin koettu lähisuhdeväkivalta on merkittävästi heikentänyt A:n kykyä arvioida tilannetta. Lisäksi hän piti tilannetta niin kaoottisena, että A:n ei ole ollut mahdollisuutta arvioida tekonsa seurauksia. Hänen mukaansa A:n pyrkimys puolustaa itseään ja lapsiaan, B:n hyökkäyksellään aiheuttama uhka ja A:n aiemmin kokema parisuhdeväkivalta tulisi ottaa huomioon lieventävinä asianhaaroina siten, että A tuomittaisiin tapon sijaan surmasta. (KKO 2020:88). Tapauksessa olisivat tällöin kyseessä sekä rikoksentekijän vaikuttimet että teon poikkeukselliset olosuhteet. Hätävarjelutilanne poikkeuksellisenä olosuhteena sekä rikoksentekijän vaikuttimena toimiva oman tai läheisten puolustaminen voivatkin mennä arvioinnissa osittain päällekkäin.

Korkein oikeus päätyi lopulta soveltamaan tapauksessa tapon tunnusmerkistöä, vaikka vähemmistö olisi arvioinut tekoa surman tunnusmerkistön kautta. Enemmistö kiinnitti huomiota siihen, että tekohetkellä B:n käytös ei ollut ollut A:ta kohtaan uhkaavaa, ja A käytti voimakasta väkivaltaa lyödessään veitsellä kaksi kertaa hengenvaaralliselle alueelle. (KKO 2020:88). Väkivallan voimakkuuden lisäksi suuri painoarvo annettiin siis myös sille, millainen tilanne oli ollut juuri rikoksen tekohetkellä. Mikäli veitsenisku olisi tehty tilanteen ollessa vielä kesken, olisi lopullinen arvio voinut olla toinen.

Lopputuloksena olisi nähdäkseni voinut olla kumpi vain, ja se olisi silti voinut olla laillisesti täysin oikea ratkaisu. Kuten edellä kerrotusta ilmeni, molemmat osapuolet perustelivat näkemyksiään tarkasti, mutta hieman eri näkökulmista. Pelkästään se, että tuomio ei ole ollut yksimielinen, osoittaa, että tapauksen arviointi ei ole korkeimmassakaan oikeudessa ollut helppoa.

4.3 KKO 1997:153

Tapauksessa KKO 1997:153 A oli 25.10.1995 surmannut X:n löydettyään tämän samasta sängystä vaimonsa Y:n kanssa. Käräjäoikeus antoi asiassa tuomionsa 05.09.1996. Juttu kävi läpi hovioikeuden ja lopulta A:lle myönnettiin valituslupa korkeimpaan oikeuteen 08.01.1997. Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi jäi kysymys siitä, oliko tappo tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa. (KKO 1997:153).

4.3.1 Käräjäoikeuden tuomio

Käräjäoikeus katsoi olevan riidatonta, että A on tappanut X:n ampumalla tätä haulikolla kaulaan kesämökin pihamaalla, jolloin X sai välittömästi surmansa. Välittömästi teon jälkeen A oli kohottanut haulikon vaimoan Y kohtaan sellaisissa olosuhteissa, että Y:llä on ollut perusteltu syy pelätä henkensä olevan vaarassa. (KKO 1997:153).

A oli tavannut puolisonsa Y:n ja X:n samasta sängystä X:n omistamalla kesämökillä. A ja Y olivat pian tämän jälkeen palanneet mökiltä, Y oli mennyt nukkumaan ja A alkanut nauttia alkoholia. Josain vaiheessa A oli vienyt Y:n takaisin mökille ja jatkanut alkoholin nauttimista. A oli yrittänyt soittaa auttavaan puhelimeen, naapureilleen ja vaimonsa veljelle puhuakseen asiasta, mutta kukaan ei ollut vastannut. Vielä myöhemmin A oli hakenut Y:n mökiltä ja kertonut tälle tekevänsä itsemurhan. A oli vienyt Y:n kotiin ja ajanut metsätien varteen, mutta ei ollut pystynyt toteuttamaan itsemurhaaikoitaan. (KKO 1997:153).

Palattuaan kotiin A oli nähnyt pihalampun palavan ja ajatteli X:n olevan paikalla. A tutki talon X:ää löytämättä, jonka jälkeen hän ajoi tämän mökille Y:n ajaessa perässä. Mökin pihalla käytiin äänekkästä keskustelua noin kymmenen minuutin ajan, ja keskustelun päätteeksi A oli surmannut X:n haulikolla ampumalla. Välittömästi tämän jälkeen A oli lähestynyt vaimoan Y:tä ase edelleen kohotettuna, jolloin Y oli pelännyt henkensä edestä. (KKO 1997:153).

A katsoi tappaneensa X:n koettuaan tilanteessa suuren järkytyksen. X oli A:n perhetuttu lapsuudesta asti ja ollut samana päivänä A:n asuinrakennustilalla korjaustöissä. A koki X:n tahallaan käyttäneen hyväkseen A:n ystävällisyyttä ja toveruutta. (KKO 1997:153).

Terveysturvakeskuksen lausunnon mukaan A oli toiminut poikkeuksellisessa stressitilanteessa. A:lla ei kuitenkaan todettu sellaista psyykkistä häiriintyneisyyttä, etteikö tämä olisi voinut hallita käyttäytymistään, eikä käräjäoikeuden mukaan tapauksessa ollut niin poikkeuksellisia olosuhteita, että A:n olisi voinut katsoa syyllistyneen tapon sijasta vain surmaan. Käräjäoikeus totesi olleen tekojen aikaan täydessä ymmärryksessä. Käräjäoikeus tuomitsi A:n taposta ja laittomasta uhkauksesta sekä ampuma-aserikoksesta 9 vuoden yhteiseen vankeusrangaistukseen, josta vähennettiin vapaudenmenetysaikaa vastaavat 6 kuukautta 1 päivä. (KKO 1997:153).

Hovioikeuden ratkaisu. A valitti asiassa hovioikeuteen, mutta hovioikeus ei juuri muuttanut tuomiota. Rangaistuksesta ainoastaan vähennettiin rikoslain 3 luvun 11 §:n nojalla vapaudenmenetysaikaa vastaava aika 10 kuukautta 11 päivää. (KKO 1997:153).

4.3.2 Korkeimman oikeuden ratkaisu

Kuten terveydenhuollon oikeusturvakeskus totesi, A toimi tilanteessa poikkeuksellisessa shokkitilassa. A oli löytänyt vaimonsa sukupuoliyhteydessä X:n kanssa, joka oli hänen ystävänsä ja lisäksi pikkuserkkunsa. A oli jo muutamien päivien ajan epäillyt Y:llä ja X:llä olevan suhde, mutta löytö oli silti järkytys ja loukkasi häntä syvästi. (KKO 1997:153).

A ja Y ovat yhdessä hoitaneet maatalouselinkeinoa, muun muassa karjanhoitoa pahasti velkaisella tilalla ja perheessä oli viisi vuosina 1985–1992 syntynyttä lasta. A oli lisäksi vuosia hankkinut lisäansiota tekemällä töitä tilan ulkopuolella. Nämä seikat saivat mahdollisen avioeron tuntumaan A:sta erityisen raskaalta ja ongelmalliselta. (KKO 1997:153).

Välittömästi havainnon jälkeen A:n toiminta on kuitenkin ollut kontrolloitua, ja hän on ennen tekoaan kyennyt pohtimaan asiaa joidenkin tuntien ajan. Hänen on täytynyt voida käsittää X:n ampuesseen tekonsa seuraukset ja oikeudenvastaisuus. Korkeimman oikeuden mukaan kokonaisuutena arvostellen rikoksen olosuhteet eivät ole olleet niin poikkeukselliset, että A tulisi tuomita tapon sijaan surmasta. (KKO 1997:153).

4.3.3 Johtopäätöksiä

Korkein oikeus otti ratkaisussaan huomioon tekoon vaikuttaneet olosuhteet, mutta ne eivät tässä tapauksessa olleet riittävän poikkeukselliset. Korkein oikeus totesi, että A oli tehnyt teon poikkeuksellisessa stressitilanteessa ja syvästi järkyttyneenä. (KKO 1997:153). Ratkaisun perusteella poikkeuksellisina olosuhteina voidaan pitää parisuhteessaan petetyksi tulemista, etenkin silloin, jos siihen liittyy jotakin sellaista, mikä tekee petetyksi tulemisesta erityisen järkyttävää tai loukkaavaa.

Korkein oikeus katsoi, että järkyttävän havainnon ja itse teon toteutuksen välillä kulunut aika oli merkityksellistä. Tässä tapauksessa aikaa näiden välissä oli muutamia tunteja. Toinen merkityksellinen seikka oli A:n käyttäytyminen tuona aikana. A pystyi välittömästi havainnon jälkeen toimimaan rationaalisesti. Edellä mainituilla perusteilla korkeimman oikeuden mukaan A:n olisi täytynyt teon hetkellä käsittää tekonsa seuraukset ja oikeudenvastaisuus. (KKO 1997:153). Tästä voidaan päätellä, että jotta henkilöön liittyvät erityiset olosuhteet olisivat antaneet aihetta tulkita tekoa lievemmin surmana, olisi se vaatinut sen, että A olisi joko tehnyt tekonsa välittömästi samassa yhteydessä havainnon tehtyään tai että hänen käyttäytymisensä olisi ollut hallitsematonta koko havainnon ja teon välisen ajan.

Korkein oikeus ei ratkaisussaan tähän ottanut kantaa, mutta A oli kertomansa mukaan havainnon jälkeen nauttinut alkoholia. Näin ollen hän oli teon aikaan todennäköisesti jonkinasteisessa humalassa, mikä saattoi heikentää hänen arviointikykyään.

Rikoslain 3 luvun 4 §:n 4 momentin mukaan päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä (RL 3:4,4). Lainsäätäjä ei ole ottanut kantaa siihen, miten itse hankittu päihtymys vaikuttaa tahallisuuteen. Edellä mainitusta rikoslain säännöksestä voinee kuitenkin päätellä, että päihtymykselle ei ole annettu erityisasemaa seuraustahallisuuden osalta. Kysymys on kuitenkin edelleen rikosoikeudellisesti ratkaisematta. Olosuhdetahallisuuden osalta päihtymys saattaa helpommin johtaa siihen, että tekijä erehtyy tunnusmerkistössä tarkoitetun seikan olemassaolosta, koska päihtymys alentaa usein havainnointikykyä. (Boucht & Frände 2008, 85).

Tässä tapauksessa ratkaisua pohdittiin rikoksentekijän kokeman suuren järkytyksen näkökulmasta. Lain valmistelutöissä mainitaan tällainen suuri järkytys yhtenä mahdollisena lieventävänä asianhaaran pakkotilaa tai hätävarjelutilannetta muistuttavien olosuhteiden lisäksi (HE 94/1993, 94). Nähdäkseni tässä korkeimman oikeuden ratkaisussa lainsäätäjän tarkoitus siis toteutui siltä osin, että surman tunnusmerkistön täyttymistä ainakin harkittiin hallituksen esityksessä mainitun esimerkin kautta, vaikkei se tässä tapauksessa tuomioon riittänytkään.

4.4 Itä-Suomen HO 06.05.2004 575

Hovioikeuden käsiteltäväksi tuli tapaus, jossa vastaaja A on syyttänyt huoneistossa tulipalon, minkä seurauksena B on menehtynyt. Syyttäjä vaati A:lle rangaistusta taposta ja törkeästä tuho-työstä. Ratkaistavana kysymys siitä, oliko tappo tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575). Tässä opinnäytetyössä keskitytään surman tunnusmerkistöön, ja tuho-työn tunnusmerkistöä ainoastaan sivutaan.

4.4.1 Syyttäjän rangaistusvaatimus

Syytteen mukaan A on tahallaan syyttänyt tuleen sohvan huoneistossa, jossa B:llä on jo pidempään ollut vakituinen asunto, ja näin surmannut B:n. A on tiennyt B:n nauttineen runsaasti alkoholia ja olevan runsaasti alkoholia nautittuaan liikuntakyvytön. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575).

A toi vastauksessaan esille, ettei hän olisi syyllistynyt henkirikokseen. He olivat B:n kanssa hyviä ystäviä eikä heillä ollut riitoja, joten A:lla ei ollut syytä surmata tätä. A:n mukaan B ei ole täysin liikuntakyvytön. B ei jostain syystä ollut poistunut asunnosta tulipalon syttyessä, vaikka hänellä olisi ollut siihen aikaa ja mahdollisuus. A oli aikonut kantaa B:n pois huoneistosta, mutta B ei ollut ollut halukas lähtemään huolimatta siitä, että oli tiennyt A:n aikeista. Suunnitelmien muututtua A oli pyrkinyt varoittamaan talon muita asukkaita. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575).

Joensuun käräjäoikeuden tuomio 15.10.2003. Käräjäoikeus katsoi, ettei B:n välinpitämättömällä suhtautumisella ollut A:n rangaistusvastuusta vapauttavaa merkitystä. Perusteluissaan käräjäoikeus on kuitenkin tuonut esille sen, että B ei ole poistunut asunnosta, vaikka hänellä olisi ollut siihen aikaa ja mahdollisuus. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575). Vaikka A ei vastuusta vapautunutkaan B:n välinpitämättömyyden takia, oli sillä kuitenkin merkitystä kokonaisarvostelussa. Käräjäoikeuskin toteaa, että surman tunnusmerkistöstä on nähtävissä, että säännöksen soveltaminen perustuu kokonaisarvosteluun (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575).

4.4.2 Hovioikeuden tuomio

Hovioikeus tuomitsi A:n asiassa surmasta. A aikoi tulipalon sytyttämällä surmata itsensä. A oli kertonut aikeistaan B:lle, joka oli suhtautunut asiaan välinpitämättömästi. Hovioikeuden mukaan B:n suhtautumisella ei kuitenkaan ole poistavaa vaikutusta A:n rangaistusvastuuseen. A:n katsotaan olleen tietoinen B:n liikuntakyvyttömyydestä, koska he olivat asuneet yhdessä pari kuukautta. Puhelussaan hätäkeskukseen B oli kertonut, ettei pysty liikkumaan, minkä A on kuullut. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575).

Hovioikeuden mukaan surman tunnusmerkistön täyttymiseen vaikuttavat tekijät olivat seuraavat: A oli sytyttänyt tulipalon surmataksensa itsensä, ja B on ollut tästä tietoinen. B on soittanut hätäkeskukseen vasta, kun savu, häkä ja kova kuumuus oli ehtinyt levitä koko huoneistoon. A:n ja B:n välit olivat hyvät, joten A:lla ei ollut syytä surmata B:tä. A oli kertonut joutuneensa paniikkiin kuullessaan räjähdysäänen ja sankan savun levitessä huoneistoon. Poistuessaan A oli soitellut joidenkin asuntojen ovikelloa ilmoittaen asunnosta olevasta tulipalosta ja sisällä olevasta mieshenkilöstä. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575).

Valituksessaan A oli vaatinut rangaistuksensa alentamista. Hovioikeus oli katsonut, että käräjäoikeuden mainitsemia poikkeuksellisia olosuhteita ja seikkoja, joiden perusteella tappoa onkin pidetty surmana, ei voida ottaa huomioon rikoslain 6 luvun 3 §:n nojalla rangaistusta lieventävänä seikkana. Näiden seikkojen perusteella sovellettiin jo tappoa lievemmän surman rangaistusasteikkoa. Lisäksi hovioikeuden mukaan surma ja tuhotyö ovat niin vakavia rikoksia, että A:n henkilökohtaisia olosuhteita ei voida rangaistusta määrättäessä ottaa huomioon. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575).

4.4.3 Johtopäätöksiä

Sekä käräjäoikeus että hovioikeus kiinnittivät siis ratkaisuihinsa huomiota siihen, mitkä olivat rikoksen vaikuttimet. A:n aikomus surmata itsensä ja se, että A:lta puuttui motiivi surmata B, katsottiin olevan lieventäviä seikkoja. Tätä vahvistaa myös se, että A on ilmoittanut joillekin naapureille asun-

toon jääneestä henkilöstä. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575). Rikoslain 21 luvun 3 §:ssä mainitaan rikosentekijän vaikuttimet yhtenä kriteerinä surman tunnusmerkistön täyttymiselle (RL 21:3). A:n motiivia surmata B arvioitiin siltä kannalta, että heidän välinsä eivät olleet olleet riitaisat.

Rikoksen olosuhteista ja muista rikokseen liittyvistä seikoista hovioikeus katsoo, että B:n rikoksen toteutumista edesauttava käyttäytyminen on ollut syy A:n rangaistusvastuun alentamiseen. B on ilmeisesti ollut A:n aikeista tietoinen, mutta ei ole tästä huolimatta toiminut toisin. Lisäksi B on soittanut hätäkeskukseen vasta, kun tulipalo oli jo ehtinyt levitä laajalle. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575). Hovioikeus oli siis sitä mieltä, että asianomistajan rikosta edistävällä käyttäytymisellä voi olla vaikutusta siihen, kuinka vakavana rikosta on pidettävä.

Tapauksessa hovioikeus joutui myös pohtimaan, onko teko ylipäättään arvioitava tahallisena henkirikoksena vai jonkinasteisena kuolemantuottamuksena. Hovioikeuden mukaan A:n menettely oli kuitenkin tahallista, koska hänen olisi täytynyt ymmärtää, että B kuolee, ellei A auta häntä poistumaan asunnosta. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575). Arvionsa hovioikeus perusti siihen, että A ja B olivat asuneet yhdessä noin kaksi kuukautta, jolloin A:n oletettiin olevan tietoinen B:n liikuntakyvyttömyydestä humalassa. Lisäksi A ja B olivat ennen tekoa nauttineet yhdessä alkoholia, joten A tiesi B:n olevan humalassa. Lisäksi A oli vielä kuullut B:n sanovan hätäkeskuspuhelussa, ettei pysty liikkumaan. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575).

Hovioikeuden ratkaisu on mielenkiintoinen, sillä se tietyllä tavalla poikkeaa muista tässä opinnäytteessä käsitellyistä ratkaisuista. Muissa tapauksissa surman tunnusmerkistön täyttymistä on katsottu nimenomaan siltä kannalta, onko tappo tehty pakkotilaa muistuttavissa olosuhteissa, hätävarjelun liioitteluna tai huomattavan järkytyksen vaikutuksen alaisena, eli siis rikoksen poikkeuksellisten olosuhteiden kautta. Tässä tapauksessa taas perusteluina käytettiin ennen kaikkea rikosentekijän vaikuttimia sekä rikoksen uhrin välinpitämätöntä toimintaa ja teon lieventävät asianhaarat perusteltiin näiden seikkojen kautta. Tapaus on niin erikoinen, että oikeuskirjallisuudessa ei ollut esimerkkiä siitä, että surman tunnusmerkistö voi täytyä näillä perusteilla. Rikosentekijän vaikuttimia, jotka vaikuttivat arviointiin lieventävästi, olivat sekä A:n pyrkimys surmata itsensä että se, että A:lta puuttui motiivi surmata B (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575).

4.5 Vaasan HO 30.11.2006 1670

Hovioikeudessa arvioitiin tapausta, jossa A on riidan päätteeksi tappanut puolisonsa B:n. Hovioikeuden ratkaistavaksi tuli kysymys siitä, oliko teko tehty sallittuna hätävarjeluna tai lieventävien asianhaarojen vallitessa. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

4.5.1 Syyttäjän rangaistusvaatimus

A on lyönyt B:tä sahateräisellä veitsellä rintaan siten, että noin 10 cm syvyinen pistohaava on aiheuttanut runsasta verenvuotoa rintaonteloon ja B:n välittömän kuoleman. A:n on täytynyt käsittää, että edellä mainitusta teosta hyvin todennäköisesti seuraa B:n kuolema. Aikaisemmin samana iltana A on huitonut veitsellä kohti B:tä siten, että tälle on aiheutunut yhteensä seitsemän pinnallista naarmumaista haavaa. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

Vastaaja A kuitenkin toteaa vastauksessaan toimineensa poikkeuksellisissa olosuhteissa ja näin syyllistyneensä surmaan. A katsoo lisäksi tehneensä tekonsa B:n oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi, kuitenkin liiallista voimaa käyttäen, joten A myöntää syyllistyneensä hätävarjelun liioitteluna tehtyyn surmaan. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

4.5.2 Käräjäoikeuden ratkaisu

Käräjäoikeuden selvityksen mukaan B oli tullut mustasukkaiseksi puolisostaan A:sta, ja tämä oli aiheuttanut riitaa osapuolten välille. Riita on päättynyt siihen, että A on lyönyt B:n kuoliaaksi sahateräisellä veitsellä. Lyönti on osunut B:n rintaan ja aiheuttanut välittömästi tappavat vammat, mikä A:n on täytynyt ymmärtää. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

Asunnon sohvan taakse oli kerätty muovipussiin asunnon veitset, mikä osoittaa, että jompikumpi osapuoli on aavistanut mahdollista väkivallan uhkaa. A kertoi, ettei B ollut aiemmin kohdistanut häneen väkivaltaa. B oli ennen puukotusta lyönyt A:ta, mutta vasta sen jälkeen, kun A oli jo sohinut miestänsä kohti puukolla, aiheuttaen tälle pinnallisia naarmuja muun muassa kasvoihin. (Vaasan HO 30.11.2006 1670)

A:n syyllisyydestä tappoon ei jäänyt varteenotettavaa epäilyä. Rikosta ei ole tehty lieventävien asi-anhaarojen vallitessa, eivätkä tapauksessa toteudu myöskään vastuuvapausperusteen oleva hätävarjelu tai sen anteeksiannettava liioittelu. Rangaistusasteikon lieventämisperusteita tapauksessa kuitenkin katsottiin olevan, koska paljon lähisuhdeväkivaltaa elämänsä aikana kokenut A oli reagoi-nut tarpeettoman voimakkaasti B:n lyödessä tätä kasvoihin. Käräjäoikeuden mukaan rikoksen olo-suhteet läheisesti muistuttivat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita, jonka vuoksi rangaistusta alennettiin 9 vuodesta 6 kuukaudesta 8 vuoteen 6 kuukauteen. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

Käräjäoikeus tuomitsi A:n taposta 8 vuodeksi 6 kuukaudeksi vankeuteen. Rikoslain 6 luvun 13 §:n perusteella rangaistuksesta vähennettiin vapaudenmenetyisaika 26.11.2005 – 19.04.2006, eli 4 kuukautta 25 päivää. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

4.5.3 Hovioikeuden ratkaisu

Hovioikeuden selvityksen perusteella A on saanut Hämeenlinnan vankisairaалassa intensiivistä hoitoa, johon on kuulunut muun muassa käyntejä psykologilla ja psykiatrilla. Terapian seurauksena A on alkanut muistaa paremmin asunnon tapahtumia. A:n kertoman mukaan vihainen ja päihtynyt B oli repinyt hänet ylös sängystä tämän nukkuessa, ja retuuttanut keittiöön. A:ta oli lyöty nyrkillä ja tämä oli lyönyt päänsä makuuhuoneen oveen. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

A on myöntänyt puolustustekonsa ylittäneen sallitun hätävarjelun rajat. Tilanne on kuitenkin tullut yllättäen, eikä hän ole aiemmin kokemansa väkivallan ja tilanteessa kokemansa pelon ja hätäaun-nyksen vuoksi voinut arvioida tilannetta oikein hätävarjelun suhteen. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

Näyttö siitä, mitä asunnossa on ennen puukotusta tapahtunut, perustuu A:n kertomuksiin, jotka ovat huomattavasti tarkentuneet siitä, mitä ne esitutkintakuulusteluissa olivat. Tämä selittyy hovioikeuden mukaan ainakin osittain sillä, että A oli heti tapahtuneen jälkeen shokissa, ja muisti on palautunut vähitellen. Lisäksi molemmat olivat tapahtumailtana huomattavan humalassa. Hovioikeus pitää A:n kertomuksia lähtökohtaisesti uskottavina, koska muu todistelu ei puhu sitä vastaan. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

Arvioinnissaan hovioikeus otti huomioon sen, että A oli herätetty nukkumasta ja hän oli joutunut ennalta-arvaamattomaan hätävarjelutilanteeseen. Hovioikeus katsoo selvitetyn, että A:lla on traumaattinen tausta, ja hän on joutunut aiemmin pitkään jatkuneen perheväkivallan uhriksi, mikä on saattanut vaikuttaa hänen arviointikykyynsä. Toisaalta A oli itse kertonut, että B ei ollut aiemmin kohdistanut tähän väkivaltaa. Tämän vuoksi rikoksen olosuhteet eivät hovioikeuden mielestä olleet niin poikkeukselliset, että A olisi tullut tuomita tapon sijaan surmasta. Sen sijaan tilanne kuitenkin katsottiin hätävarjelutilanteeksi, jolloin A tuomittiin hätävarjelun liioitteluna tehdystä taposta viideksi vuodeksi vankeuteen, josta vähennettiin vapaudenmenetyksensä aika 26.11.2005 – 29.11.2006, eli 1 vuosi 4 päivää. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

4.5.4 Eri mieltä olevan jäsenen lausunto

Tuomio ei ole ollut hovioikeudessa yksimielinen. Eri mieltä oleva jäsen, hovioikeudenneuvos Rüdanko katsoo kyseessä olleen surma (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

Lausunnon mukaan A on joutunut aikaisemmissa ihmissuhteissaan useasti poikkeuksellisen voimakkaan väkivallan kohteeksi, mikä on heikentänyt hänen arviointikykyään. B ei ollut aiemmin kohdistanut häneen väkivaltaa, vaan tilanne oli alkanut yllättäen, vieläpä niin, että A oli herätetty nukkumasta. Tällöin A:lla ei ollut mahdollisuutta pohtia toimintavaihtoehtoja, eikä hänen toimintansa

ollut kontrolloitua. B oli raahannut A:n keittiöön, missä B oli yrittänyt tarttua tiskipöydällä olevaan veitseen. A oli kuitenkin ehtinyt ottaa veitsen itselleen estääkseen B:tä tekemästä sillä väkivaltaa hänelle. A oli yrittänyt saada B:tä lopettamaan sohimalla tätä veitsellä. Tappavan lyönnin A teki tilanteessa, jossa B oli juuri lyönyt häntä kasvoihin. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

Koko tapahtuman kesto oli lyhyt, minuutin tai kaksi. Rudanko katsoo rikoksen teko-olosuhteiden olleen poikkeukselliset ja A:n pääasiallisena motiivina olleen itsensä puolustaminen. Koska enemmistökin katsoi A:n tehneen rikoksen hätävarjelun liioitteluna, Rudanko tuomitsisi A:n hätävarjelun liioitteluna tehdystä surmasta kolmen vuoden vankeuteen, josta on vähennettävä vapaudenmenetyksaika. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

4.5.5 Johtopäätöksiä

Tässä kyseisessä tapauksessa surman tunnusmerkistön täyttymisen edellytykset ovat nähdäkseni olleet hyvin lähellä, vaikka hovioikeus päätyikin lopulta tuomitsemaan A:n hätävarjelun liioitteluna tehdystä taposta. Hovioikeuden päätös ei ole ollut yksimielinen, mikä jo osaltaan osoittaa tapauksen olleen oikeudellisesti hankala.

Hovioikeus katsoi ratkaisussaan, että B on kohdistanut A:han oikeudettoman hyökkäyksen, minkä seurauksena kysymys on hätävarjelutilanteesta. A:lla ei ollut aikaa miettiä tilannetta eikä pohtia, miten siinä olisi tullut toimia. B oli raahannut hänet keittiön nurkkaan, mistä ei ollut poispääsyä. B oli vihainen, päihtynyt ja A:ta kookkaampi ja voimakkaampi. Hovioikeus kuitenkin katsoo A:n syyllistyneen hätävarjelun liioitteluun, koska B:n hyökkäys ei ollut niin vaarallinen, että se olisi oikeuttanut käyttämään veistä puolustuksena. B ei ollut käyttänyt tekovälinettä, ja hänen hyökkäyksestään oli seurannut A:lle vain mustelmia. (Vaasan HO 30.11.2006 1670). Kysymys ei siis ollut hätävarjelusta oikeuttamisperusteena. Arviointi olisi varmastikin ollut toisenlainen, jos B:lläkin olisi ollut esimerkiksi veitsi. Toisaalta jos B olisi ehtinyt aiheuttaa A:lle vakavampia vammoja kuin vain mustelmat, olisi A:n puolustusteko hyvinkin voinut kääntyä joko sallitun hätävarjelun tai ainakin surman tunnusmerkistön puolelle.

Hovioikeuden mukaan A:n käyttämä väkivalta, veitsellä rintaan lyöminen, oli siis tilanteeseen nähden liian voimakas puolustusteko (Vaasan HO 30.11.2006 1670). Samoin arvioi korkein oikeus ennakkopäätöksessään 2020:88, jossa kaksi voimakasta veitseniskua selkään oli liian voimakasta väkivaltaa (KKO 2020:88). Vaikuttaakin siltä, että harvoin hätävarjelutilanne on niin vakava, että se oikeuttaa veitsellä lyömiseen. Toisaalta kummassakaan näistä tapauksista toisella osapuolella ei veistä ollut.

A kertoi, että on tullut aikaisemmassa elämässään pitkäkestoisen väkivallan uhriksi. Hänen näkökulmastaan yllättävästä tilanteesta ei ole ollut muuta poispääsyä. Koska A oli jo valmiiksi traumatisoinut aiemmin kokemastaan väkivallasta, päihtynyt, juuri herätetty ja joutunut turvalliseksi kokemansa puolison väkivallan kohteeksi, on teko A:n mielestä tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa. (Vaasan HO 30.11.2006 1670). Teon poikkeukselliset olosuhteet siis pohjautuvat ennen kaikkea siihen, että kyseessä on hätävarjelutilanne. A:n puolustusteko ei kuitenkaan soveltunut hätävarjeluna tehdyksi, joten asiaa oli arvioitava siltä kannalta, oliko tilanteessa hätävarjelu oikeuttamisperusteena niin lähellä, että tekoa siksi tulisi tulkita lievemmin.

Hovioikeuden mukaan olosuhteet eivät kuitenkaan olleet riittävän poikkeukselliset, koska B ei ollut aiemmin kohdistanut A:han väkivaltaa (Vaasan HO 30.11.2006 1670). Ilmeisesti jos B olisi aiemminkin ollut väkivaltainen A:ta kohtaan, olisivat olosuhteet kokonaisuutena arvostellen olleet sellaiset, että hovioikeus olisi katsonut surman tunnusmerkistön täytetyksi. Kyseinen ratkaisu jälleen alleviivaa jo aiemmin esille tullutta huomiota siitä, että surman tunnusmerkistöä on todellakin tarkoitus soveltaa vain poikkeuksellisesti.

5 TULOKSET

Tutkimukseni alussa kerroin pyrkiväni tutkimaan, minkälaisia voisivat olla poikkeukselliset olosuhteet, rikosentekijän vaikuttimet sekä muut seikat, joita voidaan pitää lieventävinä asianhaaroina tuomioistuinten käsittelemissä henkirikoksissa. Tässä luvussa esittelen tutkimukseni tulokset.

5.1 Poikkeukselliset olosuhteet

Poikkeuksellisina olosuhteina pidetään tutkimukseni perusteella erityisesti lähellä pakkotilaa tai hätävarjelutilannetta olevat olosuhteet. Lisäksi poikkeuksellisina olosuhteina voidaan oikeuskäytännön perusteella ottaa huomioon myös rikosentekijän kokema, poikkeuksellisen suuri järkytys, jonka vallassa teko on tehty.

Pakkotilaa muistuttavia olosuhteita arvioitaessa on otettu huomioon niin todellisia olosuhteita kuin sitäkin, minkälaisiksi tekijä on ne voinut mieltää. Hyvä esimerkki pakkotilaa muistuttavista olosuhteista oli ratkaisussa KKO 2021:90, jossa C pakotettiin aseella uhaten ampumaan veljensä X:n (KKO 2021:90). Korkeimman oikeuden mukaan C:hen kohdistettiin sellaista painostusta tai pakkoa, että sen voitiin katsoa olevan rangaistusvastuuta alentavaa (KKO 2021:90). Kuitenkaan Suomessa ei voimassa olevan lain mukaan ole mahdollista tuomita rankaisemattomana pakkotilana tekona, jossa riistetään toisen henki (HE 94/1993, 94). Tapauksessa ei surman tunnusmerkistön täytymistä estänyt sekään, että tekovälineenä käytettiin ampuma-asetta, koska surman poikkeukselliset olosuhteet perustuivat tekijän henkilökohtaisiin olosuhteisiin (KKO 2021:90).

Hätävarjelua muistuttavaa tilannetta arvioitiin kahdessakin eri tapauksessa, joista toinen oli korkeimman oikeuden ratkaisu ja toinen hovioikeuden tuomio. Kummassakaan ei lopulta kuitenkaan päädytty pitämään tekoa surmana. Ratkaisussa 2020:88 kahta voimakasta veitseniskua selkään pidettiin liian rajuna väkivaltana, jotta se olisi voitu katsoa oikeutetuksi edes hätävarjelutilanteessa (KKO 2020:88). Ratkaisu saatiin äänestämällä, ja eri mieltä olevat oikeuden jäsenet olisivat tuominneet tekijän hätävarjeluun liioitteluna tehdyn surman yrityksestä. Perusteluina todettiin, että pitkään jatkuneen lähisuhdeväkivallan uhrin on tavallista vaikeampi arvioida, milloin väkivalta alkaa ja päättyy, sekä uhkaavan vaaran vakavuutta. Lisäksi tilanteen kaoottisuus on ennestään heikentänyt tekijän kykyä arvioida tekonsa seurauksia. (KKO 2020:88).

Hovioikeuden tuomiossa taas todetaan, että koska uhri B ei ollut aiemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti epäiltyä A kohtaan, eivät rikoksen olosuhteet ja muut siihen vaikuttavat seikat kokonaisuudessaan olleet niin poikkeukselliset, että A olisi tullut tuomita surmasta tapon sijaan (Vaasan HO 30.11.2006 1670). Tässäkin tapauksessa ratkaisuun päädyttiin äänestämällä, ja eri mieltä olevien jäsenten mielestä tekijä olisi kuulunut tuomita surmasta. Perusteluissa todetaan, että A oli aiemmin joutunut vakavankin parisuhdeväkivallan uhriksi. Lisäksi A oli herännyt väkivaltaan hänen oltuaan nukkumassa, ja koko tilanne oli kestänyt vain minuutin tai kaksi. Näiden seikkojen katsottiin heikentäneen A:n kykyä suhteuttaa puolustustekonsa käytetyn väkivallan vakavuuteen. (Vaasan HO 30.11.2006 1670).

Poikkeuksellisen järkytyksen vaikutuksen alaisena tehdyssä teossa on painotettu koetun järkytyksen ja teon välistä kestoa ja tekijän käyttäytymistä tuona aikana. Ratkaisussa KKO 1997:153 A oli ehtinyt pohtia tilannetta muutaman tunnin ajan kokemansa järkytyksen ja toteuttamansa surmatyön välillä. Lisäksi hänen käytöksensä oli tuona aikana ollut kontrolloitua. Näistä syistä korkein oikeus katsoi, että rikoksen olosuhteet ja muut seikat eivät kokonaisuutena arvostellen olleet niin poikkeukselliset, että A tulisi tuomita surmasta. (KKO 1997:153).

5.2 Rikoksentekijän vaikuttimet

Muita lieventäviä asianhaaroja olivat tekijän vaikuttimet ja uhrin myötävaikuttaminen teolla aiheutetun seurauksen aiheutumiseen. Näitä seikkoja pohdittiin erityisesti Itä-Suomen hovioikeuden 06.05.2004 antamassa ratkaisussa, jossa epäilty A oli tahallaan surmannut B:n sytyttämällä tulipalon. A:n motiivina oli kuitenkin itsensä tappaminen, eikä A:lla katsottu olleen syytä tappaa B:tä. Lisäksi B oli omalla, välinpitämättömällä toiminnallaan edesauttanut edellä mainitun seurauksen syntymistä. (Itä-Suomen HO 06.05.2004 575). Teon vaikuttimien osalta otettiin siis huomioon tekijän alkuperäinen motiivi, joka oli itsensä surmaaminen, sekä se seikka, että tekijällä ei ollut motiivia surmata uhria. Muuna lieventäviä asianhaaroja otettiin huomioon uhrin teon seurauksen aiheutumi-

seen myötävaikuttanut, välinpitämätön käytös. Uhri ei yrittänyt poistua asunnosta, vaikka tiesi tekijän aikovan sytyttää sen tuleen. Lisäksi uhri soitti hätäkeskukseen vasta, kun tuli oli jo edennyt huomattavan pitkälle. Tapaus oli kokonaisuudessaan niin erikoinen, että oikeuskirjallisuudessakaan ei oltu otettu kantaa siihen, että surman tunnusmerkistö voisi täyttyä tällaisessa tapauksessa.

Oikeuskirjallisuudessa esimerkkinä rikoksentehtäjän vaikuttamista kuitenkin mainitaan säälistä tehdyt henkirikokset, jotka tapahtuvat surmatun omasta pyynnöstä. Tällaisista erityistapauksena ovat vielä avustettuun itsemurhaan liittyvät tilanteet, joissa uhri itse ei pyyntöä pysty enää esittämään. (Lappi-Seppälä ym. 2022, 606). Tutkimuksessani en saanut esimerkkejä edellä mainitun kaltaisesta tilanteesta, joka olisi kieltämättä ollut mielenkiintoinen tutkittava. Oikeuskäytäntö ei ole siis vielä ainakaan tämän tutkimuksen puitteissa vahvistanut tätä oikeuskirjallisuudessa esitettyä väitettä. Toisaalta ei ole kuitenkaan myöskään syytä epäillä, etteikö tämä pitäisi paikkaansa, koska väite perustui lain esitöihin. Lisäksi tähän saakka oikeuskäytäntö on hyvin vahvistanut niitä käsityksiä, joita oikeuskirjallisuudessa on jo tuotu esille.

5.3 Muut rikokseen liittyvät seikat

Surman tunnusmerkistö antaa mahdollisuuden tulkita lähestulkoon mitä tahansa seikkoja lieventävinä asianhaaroina. Tunnusmerkistössä mainitut poikkeukselliset olosuhteet ja rikoksentehtäjän vaikuttimet ovatkin ainoastaan esimerkkejä siitä, mitä lieventävät asianhaarat voisivat olla. (Frände ym. 2018, 247). Muista rikokseen liittyvistä seikoista en tässä tutkimuksessa saanut esimerkkejä.

Tutkimuksen perusteella surman tekovälineellä itsellään ei ollut ratkaisevaa merkitystä. Ampumaseella tehty henkirikos tuomittiin surmana, kun taas teräaseella tehty tappo ja tapon yritys eivät korkeimman oikeuden ja hovioikeuden mukaan täyttäneet surman tunnusmerkistöä. Näin ollen teon muilla olosuhteilla oli ratkaisussa suurempi painoarvo kuin käytetyllä tekovälineellä. Käytetyllä välineellä on kuitenkin saattanut olla välillisesti merkitystä esimerkiksi arvioitaessa hätävarjeluna tehdyn puolustusteon voimakkuutta ja välttämättömyyttä. Tekovälineellä näyttikin olevan suurin painoarvo juuri niissä tilanteissa, joissa pohdittiin asiaa hätävarjelen ja sen liioittelun kautta.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen perusteella surman tunnusmerkistön täyttymiseen vaikuttaa moni erilainen seikka. Keskiössä surman tunnusmerkistössä ovat rikoksen poikkeukselliset olosuhteet. Poikkeuksellisia olosuhteita tarkasteltiin erityisesti pakkotilaa ja hätävarjelua muistuttavien tilanteiden, sekä mahdollisen koetun järkytyksen, kautta. Toinen tärkeä seikka surman tunnusmerkistön täyttymiselle on rikoksentehtäjän motiivi teolle.

Tutkimukseni mukaan poikkeuksellisina olosuhteina pidettiin pakkotilaa tai hätävarjelutilannetta läheisesti muistuttavia tilanteita, joiden ei kuitenkaan katsottu olleen oikeuttamisperusteiden alaisia. Pakkotilaa muistuttavissa olosuhteissa keskeistä on jokin tekijään kohdistunut niin voimakas painostus tai pakko, että se on vaikuttanut tekijän kykyyn tehdä tilanteessa itsenäinen ratkaisu. Pakkotilaa muistuttavien olosuhteiden arvioinnissa voidaan ottaa huomioon niin todellinen tilanne kuin se, miten tekijä on tilanteen kokenut.

Hätävarjelutilannetta muistuttavissa olosuhteissa huomionarvoisia seikkoja ovat erityisesti tilanteen äkillisyys ja vakavuus, sekä puolustustekona käytetyn väkivallan voimakkuus. Myös tekijän aiemmillä kokemuksilla voitiin katsoa olevan merkitystä sille, kuinka tämä reagoi yllättäen alkaneeseen hätävarjelutilanteeseen.

Poikkeuksellisina olosuhteina voitiin myös pitää rikosentekijän kokemaa, poikkeuksellisen suurta järkytystä, joka ei kuitenkaan vielä osoita tekijän olevan alentuneesti syyntakeinen. Tällöin painotuu järkyttävän tapahtuman ja tehdyn rikoksen välinen aika sekä tekijän käyttäytyminen tuona aikana. Rikosentekijän vaikuttimina mainittiin tekijän motiivin puuttuminen sekä teon tekeminen alun perin itsemurhatarkoituksessa. Mainittava on myös tilanne, jossa tekijän motiivina on ollut itsensä tai toisten puolustaminen, jolloin tullaan jälleen lähelle hätävarjelua koskevia kysymyksiä. Oikeuskirjallisuudessa ja lain esitöissä on myös mainittu pyynnöstä surmaaminen rikosentekijän vaikuttimena, joka voidaan ottaa huomioon lieventävänä asianhaarana. Tutkimuksessani en kuitenkaan saanut asiaan varmuutta oikeuskäytännöstä.

Lakipykälässä mainituista, muista rikokseen liittyvistä seikoista en tässä tutkimuksessani saanut esimerkkejä. Lieventäviä asianhaaroja ei kuitenkaan ole rajattu lakipykälissä mainittuihin esimerkkeihin, vaan ne voivat olla mitä tahansa sellaisia seikkoja, jotka tuomioistuimien katsoo teon moitittavuutta vähentäväksi.

Lainsäätäjä on halunnut, että lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty tappo pysyy kirjattuna rikoslakiin surman tunnusmerkistöön sisällytettynä. Tätä pykälää on kuitenkin tarkoitus soveltaa vain harvoin, äärimmäisen poikkeuksellisissa olosuhteissa. Tutkimukseni perusteella tämä lainsäätäjän tarkoitus on toteutunut.

7 POHDINTA

Ennen opinnäytteen tekemistä minulla oli jo käsitys, että surma on erittäin harvinainen rikosnimikkeenä. Työn tekeminen on vahvistanut tätä käsitystä. Surman tuomitsemiseksi vaadittujen olosuhteiden on oltava niin poikkeuksellisia, että ne eivät useinkaan tule edes kysymykseen. Lain valmisteluasiakirjoistakin jo selviää, että surman tunnusmerkistö on poikkeussäännös normaalitapauksesta, ja sitä tulisi tulkita kokonaisarvostelun perusteella.

Niissäkin tapauksissa, joissa surmaa oli pidetty mahdollisena rikosnimikkeenä, päädyttiin usein johonkin muuhun, kuten tappoon, hätävarjelun liioitteluna tehtyyn tappoon, tai esimerkiksi pahoinpitelyyn ja kuolemantuottamukseen. Tarkastelluissa kolmessa korkeimman oikeuden ja kahdessa hovioikeuden ratkaisuissa vain yksi korkeimman oikeuden ja yksi hovioikeuden lopullinen ratkaisu rikosnimikkeen osalta on ollut surma. Kaksi muuta korkeimman oikeuden ratkaisua olivat tappo ja hätävarjelun liioitteluna tehty tapon yritys. Toinen hovioikeuden ratkaisu päättyi hätävarjelun liioitteluna tehtyyn tappoon. Lähestulkoon kaikissa ratkaisuissa katsottiin siis tilanteessa olevan käsillä joka tapauksessa jokin rangaistusvastuun alentumiseen johtava seikka. Haastavaksi osoittautuikin sellaisten tapauksien löytäminen, joissa tosiasiallisesti olisi lopulta päädytty surmaan.

Rajanveto erityisesti surman ja hätävarjelun liioitteluna tehdyn tapon välillä on käsitellyiden ratkaisujen perusteella todella hankalaa. Tapaukset ovat usein hyvin lähellä toisiaan, ja niissä voi olla piirteitä molemmista. Lisäksi surman tunnusmerkistöä pohdittaessa on hyvin usein tarpeellista pohtia myös muun muassa hätävarjelua, pakkotilaa, oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteita sekä rangaistuksen lieventämisperusteita. Edellä mainitut käsitteet olivat läsnä lähes jokaisen käsitellyn tapauksen analysoinnissa.

Tulokset eivät olleet sinänsä yllättäviä, koska niistä kaikista oli kuitenkin ainakin jotain viitteitä joihin lain valmisteluasiakirjoissa sekä muun muassa näihin valmisteluasioihin pohjautuvassa oikeuskirjallisuudessa. Oikeuskäytännöstä sai kuitenkin vahvistuksen kirjallisuudessa esitetyille teorioille. Lisäksi tutkimuksella saatiin konkreettisia, oikean elämän esimerkkejä siitä, millaisia lieventäviä asi-anhaaroja voi tapauksissa tulla kyseeseen.

Mielestäni tutkimus onnistui vastaamaan asettamiini tutkimuskysymyksiin. Sain vastauksia sekä oikeuskirjallisuudesta että oikeuskäytännöstä. Tyhjentävää listaa mahdollisista poikkeuksellisista olosuhteista, rikosentekijän vaikuttimista, muista rikoksiin liittyvistä seikoista tai lieventävistä asi-anhaaroista en missään tapauksessa saanut, mutta se ei ollutkaan tarkoitus, eikä liene mahdollistakaan. Sen sijaan tutkimuksessa saatiin esimerkkejä edellä mainituista, sekä jonkinlaisia ohjenuoria siihen, miten tapauksia tulisi pyrkiä pohtimaan. Työn tekeminen ennen kaikkea vahvisti omaa ammatillista osaamistani, mutta toivon siitä olevan hyötyä myös esitutkintaa tekeville poliiseille sekä kaikista aiheesta kiinnostuneille.

Opinnäytetyöni materiaali on hankittu avoimista lähteistä kirjastoista sekä internetistä. Olen viitanut lähteisiin asianmukaisesti ja koonnut kaikki käyttämäni lähteet lähdeluetteloon. Näin ollen kuka tahansa voi halutessaan tarkastella ja arvioida käyttämiäni lähteitä, mikä lisää opinnäytetyöni luotettavuutta. Tapauksia tarkastellessani olen käyttänyt apunani useita eri lähteitä, ja pyrkinyt esittämään perusteltuja havaintoja. Voimassa olevien lakien, niiden valmisteluasiakirjojen, oikeuskirjalli-

suuden sekä oikeuskäytännön pohjalta tekemäni havainnot ovat yhdenmukaisia, mikä edelleen lisää tutkimukseni luotettavuutta. Kirjoittaessani olen pyrkinyt selvästi erottelemaan lähteistä saamani materiaalin sekä oman tulkintani toisistaan.

Opinnäytetyöni liittyy osaksi suurta kokonaisuutta, jossa tutkitaan erilaisten rikosnimikkeiden tunnusmerkistöjen täyttymistä ja niihin vaikuttavia tekijöitä. Tutkimusta voidaan tehdä oikeastaan mistä tahansa rikosnimikkeestä, ja mahdollisesti samastakin rikosnimikkeestä, kun uusia ratkaisuja oikeuskäytännössä on aiheesta tullut. Työssäni oli paljon esillä hätävarjelun liioitteluna tehty tappo, josta voisi saada aikaan kokonaan omankin tutkimuksen. Toinen vaihtoehto voisi olla esimerkiksi tapon yrityksen ja törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttymisen erot. Toki tutkimusta voi tehdä myös mistä tahansa muustakin kuin väkivalta- ja henkirikoksista tai niiden yrityksistä.

LÄHTEET

Aarnio, A. 2011: Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

Asikainen, C. 2017: Rikosnimikkeenä tappo ja murha. Rikosnimikkeen muuttuminen hovioikeudessa näytön arvioinnin perusteella. Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö.

Boucht, J. & Frände, D. 2008: Suomen rikosoikeus - rikosoikeuden yleisten oppien perusteet. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Frände, D. & Matikkala, J. & Tapani, J. & Tolvanen, M. & Viljanen, P. & Wahlberg, M. 2018: Keskeiset rikokset. Helsinki, Edita.

Haarakangas, K. & Heikkilä, V. 2021: Teräaseilla tehdyt henkirikokset. Murhan tunnusmerkistön täyttymiseen vaikuttavia seikkoja korkeimman oikeuden ratkaisuiden perusteella. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö.

HE 44/2002 Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 94/1993 Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsitteiksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

Hirvonen, A. 2011: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki, Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Luettavissa: [hirvonen_mitka_metodit.pdf \(helsinki.fi\)](#). Luettu 19.05.2022.

Hirvonen, A. 2012: Oikeuden ja lainkäytön teoria. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

Itä-Suomen HO 06.05.2004 575.

Jokela, A. 2018: Rikosprosessioikeus. Helsinki, Alma Talent.

Kaipainen, A. 2016: Murhan tunnusmerkistö Suomen rikosoikeudessa. Lapin yliopisto, Oikeustieteiden tiedekunta. Maisteritutkielma.

KKO 1997:153.

KKO 2016:97.

KKO 2020:88.

KKO 2021:90.

Korpela, E. 2018: Puukkojunkkareista nykyaikaan. Henkirikollisuuden muuttuminen eri aikakausina. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö.

Lappi-Seppälä, T. & Hakamies, K. & Helenius, D. & Melander, S. & Nuotio, K. & Ojala, T. & Rautio, I. 2022: Rikosoikeus. Helsinki, Alma Talent.

- Lehti, M. 2020: Henkirikoskatsaus 2020. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Luettavissa: [Henkirikoskatsaus 2020 \(helsinki.fi\)](https://henkirikoskatsaus2020.helsinki.fi). Luettu 31.01.2023.
- Melander, S. 2015: Rikosoikeuden peruskysymyksiä. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.
- Melander, S. 2021: Johdatus rikosoikeuteen. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.
- Määttä, T. & Paso, M. 2019: Johdatus oikeudellisen ratkaisun teoriaan. Helsinki: Helsingin yliopiston tiedekunnan julkaisuja.
- Niinistö armahti hätävarjelun liioitteluna tehdystä tapon yrityksestä tuomitun naisen – edellisestä armahduksesta kulunut yli kaksi vuotta, Yle uutiset 12.02.2021. Luettavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-11787826>. Luettu 07.10.2022.
- Oulun soramonttumurhasta lopullinen tuomio: murhatuomiot kahdelle – tuomitut painostivat miestä ampumaan veljensä ja kätkivät ruumiin, Yle uutiset 17.12.2021. Luettavissa: <https://yle.fi/a/3-12235886>. Luettu 27.01.2023.
- Rantaeskola, S. 2019: Rikos ja rikosprosessi. Kangasala, Warelia.
- Tapani, J. & Tolvanen, M. 2004: Rikosvastuu ja sen toteuttaminen. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja.
- Tapani, J. & Tolvanen, M. 2013: Rikosoikeuden yleinen osa - vastuuoppi. Helsinki, Alma Talent.
- Tapani, J. & Tolvanen, M. & Hyttinen, T. 2019: Rikosoikeuden yleinen osa - vastuuoppi. Helsinki, Alma Talent.
- Tapani, J. & Tolvanen M. & Kemppinen, H. 2022: Rikosoikeus – rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki, Alma Talent.
- Vaasan HO 30.11.2006 1670.
- Valli, L. 2020: Lapsensurma henkirikoksena. Lapsensurman tarkastelu lainopillisesta näkökulmasta. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö.
- Väisänen, E. 2022: Murhan kvalifointiperusteet ja kokonaistörkeys oikeuskäytännössä. Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. Pro gradu - työ.